



Issue 2

Volume

20

December 2024

วารสาร ไทยศึกษา

Journal of Thai Studies

ปีที่ 20 ฉบับที่ 2 ธันวาคม 2567

Institute of Thai Studies, Chulalongkorn University



Spiritual Health Bolstering Rituals in Lanna Traditions¹

Submitted date:
22 December 2023

Revised date:
25 March 2024

Accepted date:
4 October 2024

◆ Suwipa Champawan²

Abstract

Background and objective (s): With the rapid socioeconomic changes, the yearly number of psychiatric patients has increased. According to folk wisdom, in old-time Thai society a mentally sick person would be cared for through rituals performed as a social activity to enhance their spirit and health. This research aimed to acquire knowledge and understanding about spiritual health-bolstering rituals in Lanna culture in order to promote, conserve and develop these folk rituals as a means to tackle mental health problems and enhance the spiritual health of people in present-day society.

Methodology: This was qualitative research. The primary document study included palm-leaf manuscripts, folding-book manuscripts made with mulberry paper and religious literature. The fieldwork involved observation, individual in-depth interviews and focus group discussions. The principle of triangulation in qualitative research was used to ensure the reliability of information, the compatibility of concepts and theories to explain the situations, as well as the consistency among various study results. An analysis was then performed using the above information for further discussion, conclusion and recommendations.

¹ This article is an extension to a previous study titled “Rituals for Solving the Mental Health Problem of the Tai Ethnic Group of the Tai Lue, Tai Yuan, and Tai Yai: Persistence and Change under the Influence of the Globalization Society.” Social Research Institute, Chiang Mai University, 2018.

² Senior Professional Researcher, Multidisciplinary Research Institute, Chiang Mai University, email: suwipa.c@cmu.ac.th



Main result: The synthesis of information from ancient documents reveals that spiritual health-bolstering rituals in Lanna traditions comprise five main components: (1) a ritual director or the ritualist, (2) a sick person, (3) a spell-like verbal expression, (4) ritual tools/offerings, and (5) ritual procedures. The rituals convey the ideology and beliefs about the Traiphum, or three-world universe in Buddhism, and reflect the invocations for supernatural powers to protect and heal the sick person. The rituals for preventing ill fortune include *Song Khrau*, *Song Thaen* and *Song Chon*. Those for warding off physical or mental disorders of a sick person caused by the ill act of a “ghost” involve body language expressing the shortening, sweeping away and removal of the illness. Another common ritual is the soul-restoring ceremony, used to invite the wandering soul of the sick person back to his body, which is attended by persons wishing to give him moral support. The efficacy of Lanna folk rituals in healing depends on the personal beliefs, faith and experience of the sick person regarding supernatural powers. Presently, many Lanna communities still use such traditional folk rituals, along with hospital treatments, to strengthen the physical and mental health of sick people so they can live normal lives.

Relevance to Thai Studies: This study compiled information from ancient documents involving Buddhist ideology and folk beliefs that have shaped spiritual health bolstering rituals in Lanna, with the purpose of helping to conserve such rituals and promote the role of local elderly in performing the rituals and teaching the practice. The study findings can be applied for comparative analysis of spiritual health bolstering rituals across ethnic Tai-Thai groups in different geographic regions.

Conclusion: Spiritual health bolstering rituals should be fostered to become a sustainable healing practice in the local community. These folk rituals can be considered cultural capital to be used for mental illness prevention and treatment and as a part of tourism and educational activities, which can help improve the life quality of people in local community and society at large.

Keywords: Rituals; Lanna; Spiritual-health

พิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตในล้านนา³

Submitted date:
22 December 2023

Revised date:
25 March 2024

Accepted date:
4 October 2024

♦ สุวิภา จำปาวัลย์⁴

บทคัดย่อ

ภูมิหลังและวัตถุประสงค์: จากสภาพสังคม เศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทำให้จำนวนผู้ป่วยจิตเวชเพิ่มมากขึ้นทุกปี ในอดีตสังคมไทยมีภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพผู้ป่วยที่ประสบปัญหาทางจิตด้วยพิธีกรรมในลักษณะปฏิบัติการทางสังคมที่มุ่งให้ผู้ป่วยฟื้นฟูตนเองด้วยความเข้มแข็งทางจิตใจ งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารวบรวมความรู้เรื่องพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตในล้านนา ศึกษาแนวทางการส่งเสริม อนุรักษ์ และพัฒนาพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตให้เป็นส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาและเสริมสร้างสุขภาพจิตของคนในสังคมปัจจุบัน

ระเบียบวิธีวิจัย: เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสารเริ่มต้นจากคัมภีร์ไบเบิล พหุสาวรรณกรรมทางศาสนา การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม สัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลแบบสามเส้า ความสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีที่อธิบายปรากฏการณ์ และผลการศึกษาที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาเพื่ออภิปรายผล สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

³บทความนี้ปรับปรุงมาจากรายงานการวิจัยเรื่อง “พิธีกรรมเพื่อแก้ปัญหาสุขภาพจิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ไทยวน ไทใหญ่: การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงภายใต้อิทธิพลของสังคมโลกาภิวัตน์” สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2561

⁴ดร., นักวิจัยชำนาญการพิเศษ, สถาบันวิจัยพหุศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผลการวิจัย: การวิเคราะห์ข้อมูลด้านพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตในล้านนาจากเอกสารโบราณ พบว่ามีองค์ประกอบสำคัญ คือ (1) ผู้ประกอบพิธีกรรม (2) ผู้ป่วย (3) คำกล่าว (4) เครื่องใช้ในพิธีกรรม และ (5) รูปแบบการทำพิธี พิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตได้ถ่ายทอดโลกทัศน์และความเชื่อเรื่องไตรภูมิจักรวาลในพุทธศาสนา การเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติมาช่วยปกป้องรักษาผู้ป่วย ทั้งพิธีกรรมการป้องกัน เช่น ส่งเคราะห์ ส่งแทน ส่งชน และพิธีกรรมการรักษาความเจ็บป่วยทางกายและทางใจอันเกิดจาก “ผี” ทำร้าย เช่น พิธีกดตัด ปิด แก้ว พิธีเรียกขวัญ โดยมีญาติพี่น้องเข้าร่วมเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจแก่ผู้ป่วย ประสิทธิภาพของการรักษาเกิดจากความเชื่อ ความศรัทธาและประสบการณ์ที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ ปัจจุบันหลายพื้นที่ในเขตวัฒนธรรมล้านนายังคงสืบทอดพิธีกรรมเพื่อฟื้นฟูสุขภาพจิตร่วมกับการรักษาในโรงพยาบาลเพื่อให้ผู้ป่วยมีสุขภาพกายและใจที่เข้มแข็ง สามารถใช้ชีวิตได้ตามปกติ

ความเกี่ยวข้องกับไทยศึกษา: การรวบรวมภูมิปัญญาและเอกสารโบราณที่เชื่อมโยงอุดมการณ์ทางศาสนาและความเชื่อเข้ากับการฟื้นฟูสุขภาพจิตผ่านพิธีกรรม เป็นการรวบรวมองค์ความรู้เพื่อการอนุรักษ์สืบทอดและส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุในฐานะผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านพิธีกรรม ผลการศึกษาสามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบกับพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ไทยในภูมิภาคต่าง ๆ ได้

บทสรุป: การสนับสนุนให้พิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตเป็นแนวทางการรักษาอย่างยั่งยืนในชุมชนท้องถิ่นด้วยเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ใช้ป้องกันรักษาความเจ็บป่วยทางจิตและสามารถพัฒนาต่อยอดเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจด้วยการส่งเสริมเป็นกิจกรรมด้านวัฒนธรรมร่วมกับแหล่งเรียนรู้ แหล่งท่องเที่ยว เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาคุณภาพของคนในชุมชนและสังคมโดยรวม

คำสำคัญ: พิธีกรรม; ล้านนา; สุขภาพจิต

♦ 1. บทนำ ♦

องค์การอนามัยโลก (WHO) ให้ข้อมูลว่าในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิต มีทั้งปัจจัยความไม่เสมอภาคของประชาชนที่เกิดขึ้นทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ การสื่อสารและการบริโภคแบบตะวันตก อิทธิพลจากการค้าข้ามชาติ สภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรม การใช้ชีวิตแบบคนเมือง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางระบาดวิทยาของเชื้อโรคติดต่อ เป็นต้น (Prachatai, 2005) โดยปัญหาที่สร้างผลกระทบต่อสุขภาพจิตนอกจากสถิติจำนวนผู้ป่วยแล้ว ตัวเลขจากสถิติการฆ่าตัวตาย อาชญากรรม ผู้เสพติด แสดงถึงการเพิ่มจำนวนผู้ประสบปัญหาด้านสุขภาพจิต เมื่อเทียบกับจำนวนผู้ป่วยทางจิตที่เพิ่มขึ้นตามรายงานผู้ป่วยที่มาใช้บริการด้านจิตเวชจากคลังข้อมูลการแพทย์และสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุขว่า ในปี พ.ศ.2558 มีจำนวน 1.3 ล้านคน เปรียบเทียบกับจำนวนผู้ป่วยในปี พ.ศ.2565 เพิ่มขึ้นเป็น 2.4 ล้านคน โดย 1.5 ล้านคนได้รับการวินิจฉัยว่าป่วยเป็นโรคซึมเศร้า (FutureTalesLAB, 2023)

นอกจากผู้ป่วยจิตเวชจะได้รับการรักษาจากโรงพยาบาลแล้ว การฟื้นฟูสุขภาพจิตด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบพิธีกรรมเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่ครอบครัวหรือคนในชุมชนใช้รักษาผู้ป่วยที่ใกล้ชิด พิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตเป็นการดูแลรักษาผู้ป่วยด้วยความเชื่อ ความศรัทธาทำได้ในช่วงเปลี่ยนผ่านสำคัญ เช่น ประสบอุบัติเหตุ ประสบเคราะห์ พิ้นจากอาการป่วยไข้ เปลี่ยนสถานะทางสังคม ตลอดจนหน้าที่การงาน พลัดพรากจากคนและสิ่งอันเป็นที่รัก เกิดความสะเทือนใจอย่างรุนแรง การรักษาบรรเทาเป็นหน้าที่ของผู้ประกอบพิธีกรรมและญาติพี่น้องร่วมกันประกอบพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตผู้ป่วยที่มีหลากหลายรูปแบบ เช่น พิธีเรียกขวัญ สะเดาะเคราะห์ สืบชะตา เป็นต้น

การศึกษาพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตในล้านนา พบว่าหลายหมู่บ้านในชนบทยังคงให้ความสำคัญและสืบทอดพิธีกรรมรักษาผู้ป่วยตามความเชื่อ โดยมีพระสงฆ์ และผู้สูงอายุเป็นผู้นำสำคัญ กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ไทยวน และไทใหญ่ในพื้นที่ต่างให้ความสำคัญกับพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตของสมาชิกในชุมชนเพื่อให้หายจากการเจ็บป่วย มีกำลังใจใช้ชีวิตต่อไป โดยหลักการทำพิธีกรรมเป็นการสื่อสารระหว่างผู้ประกอบพิธีและอำนาจเหนือธรรมชาติ เทพ เทวดาที่สถิตอยู่แวดล้อม หรือในภพภูมิต่าง ๆ มาให้พลังอำนาจแก่ผู้ประกอบพิธีเพื่อขับไล่สิ่งชั่วร้าย ตลอดจนคุ้มครอง ช่วยเหลือผู้ป่วยให้พ้นจากเคราะห์ โรคภัยไข้เจ็บ

จากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและรวดเร็วในปัจจุบัน ทำให้ความรู้ความเข้าใจ และความเชื่อเรื่องพิธีกรรมในเชิงเหตุผลลดลง เป็นเหตุให้บางชุมชนยกเลิกพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตไป แต่สำหรับชุมชนที่ให้ความสำคัญของพิธีกรรมว่านอกจากมีคุณค่าด้านการฟื้นฟู รักษาผู้ป่วยแล้วยังช่วยเสริมสร้างจริยธรรม และขัดเกลาพฤติกรรมของคนในสังคมให้ปฏิบัติตามหลักคำสอนในพุทธศาสนา เช่น กฎแห่งกรรม การทำความดีละเว้นความชั่ว ปฏิบัติตามค่านิยม และกฎเกณฑ์ของสังคม ทำให้เกิดการส่งเสริมพิธีกรรมให้ดำรงอยู่และสืบทอดในสังคมนั้น

การเก็บข้อมูลเรื่องพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตในล้านนา เพื่อทำความเข้าใจกระบวนการรักษาด้วยความเชื่อ ความศรัทธาที่มีองค์ประกอบ คือ (1) ผู้ประกอบพิธี (2) ผู้ป่วย (3) คำกล่าว (4) เครื่องใช้ในพิธีกรรม และ (5) รูปแบบการประกอบพิธี ร่วมกับการบันทึกความรู้เชิงนามธรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมที่สร้างขวัญกำลังใจแก่คนในสังคม เพื่อเป็นแนวทางการส่งเสริม สนับสนุนให้พิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตดำรงอยู่ในสังคมควบคู่ไปกับการรักษาทางการแพทย์แผนปัจจุบัน เป็นทางเลือกสำหรับเสริมสร้างสุขภาพจิตที่ดีแก่สมาชิกในสังคม และส่งเสริมบทบาทผู้สูงอายุแต่ละชุมชนให้ดำเนินการทางพิธีกรรมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารวบรวมความรู้เรื่องพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตในล้านนา
2. เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริม อนุรักษ์ และพัฒนาพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตให้เป็นส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาและเสริมสร้างสุขภาพจิตของคนในสังคมปัจจุบัน

วิธีดำเนินการวิจัยและสถานที่ทำการทดลอง/เก็บข้อมูล

การศึกษาพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตในล้านนาเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาเอกสารขั้นต้น เช่น คัมภีร์ใบลาน พับสา บันทึกของภูมิปัญญาเกี่ยวกับพิธีกรรมเป็นเอกสารโบราณที่เขียนด้วยตัวอักษรธรรมล้านนา จำนวน 30 ฉบับ เพื่อศึกษาลำดับขั้นตอน รายละเอียด วิเคราะห์เนื้อหาคำสวดต่าง ๆ เอกสารชั้นรอง ได้แก่ ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการฟื้นฟู (healing rituals) แหล่งข้อมูล ภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน

2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม ระยะเวลาในการเก็บข้อมูลผู้ประกอบพิธีกรรมอยู่ในช่วง พ.ศ.2560-2561

2.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม เพื่อรวบรวมข้อมูลจากผู้ประกอบพิธีกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้รู้และผู้มีส่วนในการร่วมพิธีกรรม จำนวน 29 คน โดยใช้แนวคำถามทั้งการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview guideline) แนวคำถามในการสนทนากลุ่ม (focus groups discussion guideline) แนวคำถามในการสัมภาษณ์กลุ่ม (group interview guideline)

2.2 การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม บันทึกภาคสนาม (field note) การถ่ายภาพและการบันทึกเสียง

2.3 การเก็บข้อมูลและศึกษารายละเอียดองค์ประกอบของพิธีกรรม

3. ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) ความสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีที่อธิบายปรากฏการณ์ และผลการศึกษาที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารและงานภาคสนาม เพื่ออธิบายผลการศึกษา สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

ในการคัดเลือกพื้นที่หลักในการศึกษาได้แบ่งตามกลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง 3 กลุ่มที่อยู่ในเขตอำเภอที่มีการอนุรักษ์และส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างชัดเจน มีผู้ประกอบพิธีกรรมพื้นฟูสุขภาพจิตอยู่ในพื้นที่ไม่ต่ำกว่า 3 คน และยังคงรักษาผู้ปวยมาอย่างต่อเนื่อง และพบเอกสารโบราณที่สามารถศึกษาข้อมูลได้โดยพื้นที่หลักที่คัดเลือกเพื่อทำการเก็บข้อมูล ประกอบด้วย

(1) กลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนที่สืบทอดประเพณีพิธีกรรมตลอดจนศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนไว้อย่างเข้มแข็ง มีพ่ออาจารย์ทำพิธีกรรมพื้นฟูสุขภาพจิตช่วยเหลือคนในชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง มีเอกสารโบราณบันทึกข้อมูลเพื่อสืบทอดและถ่ายทอดให้ลูกศิษย์

(2) กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อในอำเภอเชียงคำและอำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา เป็นพื้นที่วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อที่ดำรงรักษาภาษา ศิลปวัฒนธรรมไว้อย่างเข้มแข็ง กลุ่มมีคณาภยทั้งสองอำเภอร่วมจัดตั้งชมรมมีคณาภยมีสมาชิกมากกว่า 140 คน เพื่อตรวจสอบข้อมูลด้านประเพณีพิธีกรรม วัฒนธรรม ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน รวบรวมเอกสารโบราณที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเพื่อศึกษาและใช้ในพิธีกรรมการรักษาอาการป่วยทางกายและทางใจ

(3) กลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในอำเภอปายและอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ที่รักษาประเพณีพิธีกรรมอันเป็นอัตลักษณ์ มี “สล่า” และ “จเร” เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตมีผู้สืบทอดในปัจจุบันและพบเอกสารโบราณที่บ้านทีกข้อมูลของพิธีกรรมเป็นอักษรไทใหญ่ (ตัวลิกไต) สำหรับทำการศึกษาได้

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดทฤษฎีที่เชื่อมโยงในระดับสากล ทำให้เห็นความเกี่ยวเนื่องและร้อยเรียงเป็นกระบวนการรักษาอย่างเป็นระบบ และสามารถอธิบายประสิทธิผลที่เกิดขึ้นจากการทำพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตได้ บทความนี้ใช้ทฤษฎีพัฒนาการจิตสังคมของ Erik Erikson (1979, pp.100-105) ที่แบ่งพัฒนาการทางด้านจิตใจและสังคมของมนุษย์วัยผู้ใหญ่เป็น 3 ช่วงอายุ ซึ่งช่วงที่ 2 วัยที่ร่วมดูแลลูกหลาน สร้างและชี้นำคนรุ่นต่อไป และช่วงที่ 3 วัยที่ยอมรับความจริงที่เกิดขึ้นในวงจรชีวิตที่ผ่านมาสามารถอธิบายความคิดและพฤติกรรมของผู้ประกอบพิธีกรรมที่เสียสละ อุทิศตนเป็นที่พึ่ง ใช้ความรู้ที่สั่งสมไว้สร้างประโยชน์ต่อส่วนรวม ช่วยเหลือสังคมร่วมดูแลสังคมในฐานะผู้นำกิจกรรมในชุมชน และส่งเสริมคนรุ่นหลังให้สืบทอดต่อไป

แนวคิดของ Stanley J. Tambiah (1985, p.18) อธิบายว่าพิธีกรรมคือการสื่อสารทั้งวาจา การกระทำที่มุ่งผลกระทบต่อผู้ร่วมพิธีทั้งกายและใจ ความสำเร็จของพิธีกรรมเกิดจากคำพูด และพิธีกรรมสร้างความจริงทางสังคมได้ด้วยการนำเรื่องจักรวาลวิทยาเข้ามาสู่ชีวิตจริง (Tambiah, 1985, p.129) แนวคิดเรื่องพิธีกรรมของ Tambiah (1985, p.87) สามารถเชื่อมโยงกับการอธิบายพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตของกลุ่มชาติพันธุ์ในล้านนาได้ด้วยการวิเคราะห์ความหมายทางจักรวาลวิทยาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาและจิตวิญญาณทั้งไตรภูมิ โลก กาย ประสาทสัมผัส และจิต

แนวคิดของ ศิราพร ณ ถลาง ที่อธิบายบทบาทหน้าที่ของคณาวิทยาที่ให้ความรู้ ถ่ายทอดวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ปลุกฝังทัศนคติ อบรมสั่งสอนระเบียบสังคมและรักษามาตรฐานทางจริยธรรมและพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนที่สังคมยอมรับ และบทบาทที่สัมพันธ์กับการใช้ตำนานเพื่ออธิบายถึงที่มาของพิธีกรรมอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของกลไกทางวัฒนธรรมที่สร้างขวัญ กำลังใจ และเอกภาพให้สังคม (Na Talang, 2009, pp. 378, 386, 396)

ทบทวนวรรณกรรม

องค์การอนามัยโลกให้คำจำกัดความ “สุขภาพจิต” ว่า “เป็นสภาวะที่บุคคล สามารถรับมือกับความเครียดในชีวิต รับรู้ถึงศักยภาพของตนเอง เรียนรู้และทำงานได้ดี และมีส่วนช่วยเหลือชุมชนของตน” (WHO, 2020) ปัจจุบันผู้ป่วยจิตเวชและผู้ประสบปัญหาสุขภาพจิตในสังคมมีจำนวนเพิ่มขึ้นจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมที่ทำให้เกิดความรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัย สิ้นหวัง ไม่เท่าเทียม ปัญหาสุขภาพจิตมักเชื่อมโยงกับพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ เช่น การใช้สารเสพติด ปัญหาความรุนแรง และปัญหาสุขภาพทางกาย ร่วมกับโรคซึมเศร้าที่พบมากขึ้นในสังคมปัจจุบัน ปัญหาสุขภาพจิตจึงยากที่จะชี้ชัดลงไปได้ว่าเกิดจากสาเหตุใด ส่วนใหญ่สัมพันธ์และเชื่อมโยงกับปัญหาที่เกิดขึ้นก่อน เช่น อุบัติเหตุ สุขภาพกาย ป่วยไม่มีสาเหตุ เป็นโรคเรื้อรัง การทะเลาะเบาะแว้ง ประสบเคราะห์ร้าย การแก้ปัญหาด้วยการหาสาเหตุเพื่อผ่อนคลายความทุกข์ใจในปัจจุบันมีทั้งการพึ่งพาบุคคลที่น่าเชื่อถือ เช่น พระ หมออดู ตรวจดวงชะตาราசி สะเดาะเคราะห์ รดน้ำมันต์ และให้คำแนะนำแก้ไขปัญหา

ตัวอย่างการฟื้นฟูสุขภาพจิตของหมู่บ้านหนึ่งในจังหวัดภาคใต้ของไทยถือว่าเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบร่วมกันของคนในชุมชนที่ต้องช่วยเหลือผู้ป่วยและครอบครัวที่ประสบปัญหา เนื่องจากปัญหาสุขภาพจิตหากเกิดกับคนใดคนหนึ่ง ในสังคมหรือครอบครัวย่อมมีผลกระทบต่อสมาชิกคนอื่นด้วย (Inthanon, Nukeaw and Wanaleesin, 1997, p.50) ผลการศึกษาเรื่องหมอพื้นบ้านในจังหวัดเลย พบว่าสังคมชนบทอยู่ได้อย่างปกติสุขเพราะหมอพื้นบ้านหลายคนเป็นผู้ดูแลไว้ทั้งโรคภัยไข้เจ็บ โรคจิต ความวิตกกังวล โดยหมอพื้นบ้านต่างเป็นชาวชนบทธรรมดาที่ตั้งถิ่นฐานปะปนอยู่กับชาวบ้านคอยช่วยเหลือสงเคราะห์กันในยามจำเป็นแห่งชีวิต (Anantarawan, n.d., preface)

งานวิจัยที่เกี่ยวกับพิธีกรรมฟื้นฟูและรักษาสุขภาพจิตในล้านนาเป็นการศึกษาวรรณกรรมและรูปแบบพิธีกรรม เช่น พิธีสืบทอดาที่มีพื้นฐานมาจากความเชื่อเรื่องดวงชะตาและโชคลางจัดขึ้นเมื่อประสบความสำเร็จ เจริญก้าวหน้า เพื่อแสดงความขอบคุณและกตัญญูต่อสิ่งที่อุปการะชีวิตและขอให้อยู่เย็นเป็นสุข พ้นจากโรคและภัยพิบัติ แต่เมื่อมีกลางบอกเหตุร้ายหรือเจ็บป่วยจึงจัดพิธีสังเคราะห์ด้วยเครื่องเซ่นผี กล่าวคำขอขมาและขอให้หายจากการเจ็บป่วย (Chantopaskorn, 1983, pp. 235, 263) ในบางครั้งหลังพิธีสะเดาะเคราะห์และสืบทอดา มักทำพิธีเรียกขวัญผู้ป่วยเพื่อให้พิธีกรรมสมบูรณ์ยิ่งขึ้นและสร้างกำลังใจแก่ผู้ป่วยให้หายเป็นปกติตามความเชื่อว่าขวัญมีความสำคัญต่อการมีชีวิตอยู่ (Sriwongrach, 2001, p. 46)

Tanabe (2012, pp.117-134) อธิบายกระบวนการรับรู้ในพิธีกรรมว่าร่างกายและขวัญเป็นพื้นฐานที่ใช้อธิบายถึงความเจ็บป่วยที่เกิดจากผีกระทำว่ามีหลากหลายรูปแบบ โดยแบบแผนพิธีการ (ritualized actions) ที่อาศัยการกระทำที่รุนแรง เช่น ฆ่าสัตว์สังเวยในพิธีเลี้ยงผี การเปล่งเสียงดังและแสดงท่าทางที่ผิดไปจากปกติของผู้ประกอบพิธีกรรมเพื่อให้เกิดความคล้อยตามว่าผีได้เข้ามาในสถานที่ประกอบพิธีกรรมแล้ว

โดยภาพรวมของพิธีเรียกขวัญหรือสู่ขวัญของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เช่น พิธีสู่ขวัญในกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อจังหวัดน่านทำพิธีสำหรับสู่ขวัญนา คู่บ่าวสาว คนที่กำลังจะจากถิ่นฐาน คนเจ็บไข้ บุคคลสำคัญ จนถึงสู่ขวัญควาย และสู่ขวัญข้าว ในพิธีมีองค์ประกอบหลัก คือยกขันครุ ชันบายศรี คำสู่ขวัญที่มีรายละเอียดแตกต่างกันไปตามสถานการณ์และความเหมาะสม พิธีสู่ขวัญตอบสนองความต้องการด้านจิตใจสร้างกำลังใจความเชื่อมั่น สร้างความสามัคคีรวมพลังชุมชนเป็นปึกแผ่น ปลุกฝังค่านิยมและพฤติกรรมทางจริยธรรมความมั่นคงทางวัฒนธรรมด้วยจุดมุ่งหมายเดียวกันทุกกลุ่มชาติพันธุ์ (Jitaree, 2002, pp. 33, 130-138)

ความเชื่อของชาวล้านนามีพื้นฐานมาจากพุทธศาสนาผสมกับความเชื่อเรื่องผีและอำนาจเหนือธรรมชาติที่เชื่อมโยงกับสภาพภูมิศาสตร์มีภูเขาและแม่น้ำเป็นที่ยู่ร่วมกันระหว่างคน ผีและอำนาจเหนือธรรมชาติสัมพันธ์กับเรื่องไตรภูมิจักรวาลในพุทธศาสนาที่มีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางช่วยเสริมแนวคิดด้านศีลธรรม บาป บุญ กรรม นิพพาน นับถือสิ่งเหนือธรรมชาติ ผีที่ปกป้องธรรมชาติ ผีบรรพบุรุษ โดยมีกลุ่มผู้สูงอายุเป็นผู้นำความคิดของหมู่บ้านแม้จะมีความคิดแบบเหตุผลนิยมเข้ามาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมก็ตาม (Nartsupa and Lertwicha, 1994, pp. 41, 56)

เช่นเดียวกับโครงสร้างจักรวาลของไทอาหมในระบบความเชื่อที่สัมพันธ์กันระหว่างขวัญภายในตัวบุคคลกับอำนาจภายนอก การรักษาอาการป่วยทางใจและทางกายของไทอาหมใช้พิธีเรียกขวัญให้กลับคืนสู่ร่างกายด้วยคำกล่าว (Lertleumsai, 2001, pp. 158-159, 260) แสดงถึงการเชื่อมโยงร่างกาย จิตใจของปัจเจกบุคคลเข้ากับโครงสร้างใหญ่ทางสังคมตั้งแต่ระดับเมืองไปจนถึงความเชื่อเหนือธรรมชาติที่อยู่ภายใต้จักรวาลอันกว้างใหญ่

จากการสำรวจผลการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่านอกจากการรักษาทางจิตเวชแล้วการใช้พิธีกรรมเพื่อฟื้นฟูสุขภาพจิตได้ดำรงอยู่ในสังคมไทยทุกภูมิภาค ที่ให้ความสำคัญกับสุขภาพจิตที่ดีเริ่มครอบคลุถึงชุมชนที่ร่วมกันดูแลรักษาสมาชิกที่ป่วย พิธีกรรมอาศัยความเชื่อ ความศรัทธาในศาสนาเป็นพื้นฐานเพื่อยึดโยงตัวบุคคลเข้ากับโครงสร้างทางสังคม และโครงสร้างจักรวาลตามความเชื่อของแต่ละศาสนาและความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติของแต่ละชุมชน

ผลการศึกษา

จากความสัมพันธ์ของพิธีกรรมกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าชาวล้านนารับรู้เรื่อง “คติไตรภูมิจักรวาล” ผ่านระบบสัญลักษณ์ เรื่องเล่า งานพุทธศิลป์ งานวรรณกรรม คำกล่าวและงานพิธีกรรม ทำให้เกิดความเข้าใจและเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างจิตวิญญาณของตนกับโลกนี้และภพภูมิแห่งอำนาจเหนือธรรมชาติ การเวียนว่ายตายเกิดของสรรพสัตว์ในภพภูมิตามแต่ผลบุญกรรมที่กระทำไว้ หล่อหลอมกลายเป็นความเชื่อ ความศรัทธา ค่านิยม ที่กำหนดพฤติกรรมอันดีของคนในสังคม คติไตรภูมิจักรวาลจึงสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนล้านนาในโลกนี้และความเชื่อเรื่องโลกหน้า เป็นพื้นฐานของพิธีกรรมที่กล่าวถึงอำนาจเหนือธรรมชาติที่ปกป้องดูแลผู้กระทำความดีฟื้นฟูและรักษาในยามเจ็บป่วย

คติไตรภูมิจักรวาลที่สัมพันธ์กับพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตในล้านนา

ไตรภูมิจักรวาล คือ ภพภูมิทั้งสามที่เชื่อมโยงการเวียนว่ายตายเกิดเข้ากับเรื่องกฎแห่งกรรม ประกอบด้วย กามภูมิ รูปภูมิ และอรุณภูมิ เป็นลำดับขั้นดินแดนที่เทวดา มนุษย์ และสัตว์ทั้งหลายอาศัยอยู่ เนื้อหาไตรภูมิจักรวาลถ่ายทอดผ่านงานวรรณกรรม ธรรมเทศนาของพระสงฆ์ สร้างสรรค์เป็นผลงานพุทธศิลป์ เช่น จิตรกรรม ภาพไตรภูมิ การจัดวางผังวัด ปูนปั้นรูปสัตว์ป่าหิมพานต์ ลวดลายประดับตกแต่งศาสนสถาน และในคำกล่าวทางพิธีกรรมได้เน้นความเชื่อและจินตนาการเกี่ยวกับภพภูมิ เทพ ฟ้า อำนาจเหนือธรรมชาติมาอธิบายสาเหตุการเจ็บป่วยและการรักษา คติไตรภูมิจักรวาลจึงเป็นแนวคิดสำคัญที่อบรมสั่งสอนคนให้มีความเกรงกลัวต่อบาป เร่งทำความดีเพื่อได้อยู่ในภูมิที่ดีในชาติภพต่อไป

ไตรภูมิจักรวาลในล้านน่ายกถ่ายทอดผ่านธรรมเทศนาเรื่อง “พระศรีอารีย์” หรือ “พระศรีอารียเมตไตรย” ผู้ช่วยเหลือ ปลดปล่อยและกล่อมเกล่าให้มนุษย์เข้าถึงโลกในอุดมคติ มีเนื้อหาที่บรรยายถึงภพภูมิและจักรวาลเรื่องราวในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต โลกในอุดมคติมีศีลธรรม ความเท่าเทียม ปราศจากความทุกข์ยากเต็มไปด้วยความสุขสมบูรณ์ที่หาไม่ได้ในชีวิตนี้ ในทางตรงกันข้ามได้บรรยายถึงโลกแห่งความทุกข์ คนทำความชั่วตกอยู่ในนรกที่น่ากลัว คนสามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ด้วยการทำความดีในชาตินี้เพื่อรับผลดีในชาติหน้า ตำนานพระศรีอารีย์จึงมีบทบาททางการเมืองและสังคม เป็นหนึ่งในเครื่องมือควบคุมให้คนอยู่ในระเบียบ กฎเกณฑ์และมาตรฐานทางสังคม (Kasampolkoon, 2009, pp.314, 317, 320, 411) ร่วมกับการฟังธรรมเทศนาเรื่อง “พระมาลัย” ผู้นำความจากภพภูมิต่าง ๆ และบทสนทนากับพระศรีอารีย์มาบอกกล่าวในโลกมนุษย์ สร้างความหวังแก่ผู้คนที่ได้มาเกิดในยุคที่พระศรีอารียัตริย์รู้เป็นพระพุทธรูปองค์ที่ 5

ธรรมชาติของพระมาลัยในภาคเหนือปัจจุบันอยู่ในประเพณีตั้งธรรมหลวงหรือการฟังธรรมมหาชาติ เรื่องพระเวสสันดรในงานยี่เป็ง (ตรงกับวันลอยกระทง) การเทศน์มาลัยตัน มาลัยปลาย บูชาสิ่งของอย่างละพัน ด้วยความเชื่อว่าหากฟังเทศน์มหาชาติคาถาพันจบในวันเดียวจะได้เกิดในยุคพระศรีอารีย (Wichaidid, 2007, p.76) จึงเกิดเป็นพิธีกรรมต่อเนื่องทุกปี เรื่องพระศรีอารียปรากฏในคำกล่าวพบในพิธีตัดเกิด (ตัดความสัมพันธ์กับพ่อแม่เกิด) ว่า

“คนผู้นี้เกิดออกมาค้ำวระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้า พระโคตมและพระอริยมตไตรย์เจ้า ตนอันจัก มาโปรดโลกภายหน้าอันเป็นข้าพระเจ้าตนยศโยชนหนักยิ่งกว่าฟ้า หนายิ่งกว่าแผ่นดิน ค้นสู้บ่หนี ค้อนเหล็กภูมิพันสอง ค้อนทองภูมิพันสี่ ภูจักบุบจักตีหัวผี สู้ก็หื้อหนีเสียตีสู้บ่ทันพระญาเวสสุวรรณ ใช้กามา” (Jittasangwaro, n.d., p.5)

คำกล่าวนี้เป็นตัวอย่างที่ยืนยันว่าพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตส่วนหนึ่งได้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างจิตวิญญาณของปัจเจกเข้ากับไตรภูมิจักรวาล สามารถฟื้นฟูสุขภาพจิตของผู้ป่วยให้เข้มแข็ง สร้างความมั่นคงทางจิตใจให้ผู้ป่วยคลายความวิตกกังวลมีกำลังใจในการรักษาร่างกายให้แข็งแรงรอดพ้นจากความทุกข์ ความเจ็บป่วยได้ในที่สุด นอกจากคำกล่าวกระบวนการณ์ในพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตมีหลายองค์ประกอบร่วมกัน จากผลการศึกษาแบ่งได้ 5 องค์ประกอบดังรายละเอียดในหัวข้อถัดไป

องค์ประกอบของพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตในล้านนา

องค์ประกอบสำคัญทั้ง 5 ที่สัมพันธ์เป็นหนึ่งเดียวกันมีบุคคลสำคัญ คือ ผู้ประกอบพิธีที่ทำให้พิธีกรรมดำเนินไปได้เป็นผู้สืบทอดรูปแบบพิธีกรรม คำกล่าว และกำหนดเครื่องใช้ในพิธีกรรม สำหรับใช้ในการรักษาผู้ป่วยที่มีความเชื่อและความศรัทธา ทำให้เกิดการยอมรับและสนับสนุนให้พิธีกรรมนั้นดำรงอยู่ในสังคม พิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตของกลุ่มชาติพันธุ์ในแต่ละพื้นที่ต่างมีพื้นฐานและหลักการที่อาศัยความเชื่อในการรักษาต่างจากวิทยาศาสตร์การแพทย์ที่ใช้เหตุผลและความจริงเชิงประจักษ์รักษาผู้ป่วย ดังนั้นการทำความเข้าใจเรื่องพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตในล้านนา จำเป็นต้องศึกษารายละเอียดขององค์ประกอบทั้ง 5 ที่แบ่งได้ดังนี้

1. ผู้ประกอบพิธี
2. ผู้ป่วย
3. คำกล่าว หรือคำสวด
4. สถานที่และเครื่องประกอบพิธีกรรม
5. รูปแบบพิธีกรรม

1. ผู้ประกอบพิธี: ตัวตน ความชอบธรรม และอำนาจ

ผู้ประกอบพิธีมีคุณสมบัติเฉพาะ คือ ผ่านการบวชเรียนเป็นพระภิกษุ เมื่อลาสิกขาแล้วเรียกว่า “หนาน” เมื่อเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีเรียกว่า “ป้อจ่าน” (อาจารย์) และเรียกผู้ที่มีความสามารถรักษาผู้ป่วยที่เจ็บป่วยรุนแรงว่า “หมอ” หรือเรียกชื่อตามการประกอบพิธีกรรมนั้น เช่น หมอขวัญ หมอสะเดาะเคราะห์ หมอเมื่อ (ทำหน้าที่ทำนาย ดูโชคชะตา) ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่เรียกผู้นำการประกอบพิธีว่า “จเร” ในความหมายเดียวกับ “ป้อจ่าน” และ “สล่า” ผู้รักษาในระดับเดียวกับ “หมอ” โดยรายละเอียดของผู้ประกอบพิธีกรรมอธิบายได้ 2 ลักษณะ คือ

1.1 หมอ และสล่า เป็นผู้รักษาด้วยพิธีกรรมที่ซับซ้อนรองรับอำนาจหรือความรุนแรงของอาการป่วยหนักจากการถูกผีทำร้าย มนต์ดำ หรือการเจ็บป่วยที่หาสาเหตุไม่ได้ โดยเริ่มพิธีตั้งแต่รักษาอาการไปจนถึงการไล่ผี หมอที่ใช้อำนาจในการทำพิธีต้องมีคุณสมบัติพิเศษ คือ นำเกรงขาม เสียงดัง ทรงพลังกว่าผี ได้รับพลังอำนาจจากผีครูที่อัญเชิญมาคุ้มครองจากการรบกวนของผีเพื่อต่อสู้กับมนต์ดำ เช่น การไล่ผี การแก้มนต์ที่ถูกตั้ง (มนต์ดำจากการทำของใส่ ถูกทำคุณทางไสยศาสตร์) ทำพิธีกผี ตัดผี ปัดผี แก้ว (เรียกลูกว่าพิธีก ตัด ปัด แก้ว) เพื่อเอาพิษผี ปัจจุบันมีหมอผู้ทำพิธีก ตัด ปัด แก้ว ลดลงเนื่องจากเกรงผลร้ายที่อาจย้อนกลับเข้าหาตัว หรือเกิดสิ่งไม่ดีต่อคนในครอบครัวตลอดจนคนรอบข้าง จึงต้องสวดมนต์รักษาศีลแผ่เมตตาทุกคืน (L. Pongmali, personal interview, August 4, 2018)

1.2 ป้อจ่าน และจเร เป็นผู้รักษาในพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิต เช่น เรียกขวัญ เพื่อรักษาผู้ป่วยที่เข้ารับการรักษาทางการแพทย์แล้วไม่หาย หาสาเหตุไม่ได้ หรือแม้กระทั่งอาการกินไม่ได้นอนไม่หลับ ให้เริ่มจากตั้งขันครูก่อนการรักษาด้วยพิธีกรรม

คุณสมบัติของผู้ประกอบพิธีกรรมทั้งระดับการรักษาอาการและระดับพิธีกรรมต่างเป็นบุคคลที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ ต้องผ่านการบวชเรียนเป็นพระภิกษุมาก่อนด้วยความเชื่อว่าเมื่อลาสิกขาเป็นหนานแล้วย่อมมีความรู้แตกฉานมากกว่าผู้เคยบวชเป็นเณร เป็นผู้มีความรู้และคุณสมบัติในการช่วยเหลือชุมชนในส่วนที่อยู่นอกเหนือจากบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ โดยพระสงฆ์ไม่ใช่ผู้ประกอบพิธีกรรมแต่มีส่วนร่วมในพิธีกรรมที่ต้องพึ่งพุทธศาสนา เช่น พิธีตัดผีคือการตัดวงจรตายโหงที่เกิดขึ้นในครอบครัวมิให้เกิดเหตุการณ์ซ้ำขึ้นอีก หรือพิธีรักษาผู้ป่วยที่ถูกผีตายโหงทำให้เจ็บป่วย ผู้ประกอบพิธีต้องนิมนต์พระสงฆ์ 4 รูป มาเจริญพระพุทธรูป สวดถอน และชักบังสุกุลโดยผู้ป่วยนั่งอยู่ในรั้วราชวัติที่สร้างขึ้นมีผ้าจีวรคลุม

ด้านบนคล้ายเพดานพระสงฆ์ทั้ง 4 รูปจับที่มุมจีวรทั้ง 4 เมื่อเสร็จพิธีสงฆ์แล้ว พระสงฆ์จะดึงผ้าจีวรออกแล้ว ซักผ้าบังสุกุลดิบจากนั้นผู้ประกอบพิธีกรรมจึงเริ่มพิธีต่อไป (Jittasangwaro, n.d., p.9) คุณสมบัติของผู้ประกอบพิธีกรรมแสดงถึงความเป็นผู้มีความรู้ด้านพิธีกรรมทั้งทางโลกและทางธรรมเป็นอย่างดี ร่วมกับคุณลักษณะที่ดีส่วนบุคคล ดังนี้

(1) ตั้งอยู่ในศีลธรรม รักษาศีล มีความตั้งใจและเป็นผู้มีบุญบารมี ถือศีลห้าอย่างเคร่งครัด ควบคุมอาหารการกินไม่กินของแสลง เนื้อสัตว์ใหญ่ (เนื้อวัว เนื้อควาย) สัตว์เลื้อยคลาน และสุรา ข้อที่สำคัญที่สุดคือ ไม่แย่งสามี ภรรยาผู้อื่น หากผิดศีลและข้อห้ามจะทำให้คาถาเสื่อมลง และตกนรกอเวจี (Shan Institute of Studies Mae Hong Son Community College, 2011) ผู้ประกอบพิธีกรรมต้องประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีน่านับถือ มีพฤติกรรมเหมาะสม รักษาสัจจะเป็นสำคัญ นอกจากนี้ต้องมีความมั่นคงทางสังคม ครอบครัว โปร่งใส ไม่โลภหาผลประโยชน์ส่วนตน ไม่หลอกลวง

(2) มีภาวะผู้นำ กล้าแสดงออก มีน้ำใจ เสียสละ ไม่พูดจาติฉินนินทา เป็นที่พึ่งให้แก่ผู้ประสบความทุกข์ยาก ให้เกียรติผู้อื่น วางตัวเป็นกลาง ทำงานร่วมกับทุกคนได้ สามารถช่วยเหลือและเป็นที่พึ่งของชาวบ้าน ในยามเดือดร้อน

(3) มีความรู้ด้านภาษาและวรรณกรรม น้ำเสียงไพเราะ ดังกังวาน พุดจาฉะฉาน อ่านเขียนคล่องแคล่ว มีความรอบรู้ด้านศาสนาพิธีกรรม ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สามารถตอบคำถามให้แก่คนในชุมชนเสมือนเป็นที่พึ่งทางปัญญาได้ ต้องเป็นลูกศิษย์ของครูอาจารย์ที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือมาก่อน มีผลงานการศึกษาที่ทำให้ผู้คนในสังคมหายป่วยมาอย่างต่อเนื่อง

จากการสัมภาษณ์ส่า และจเร ผู้ประกอบพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ พบว่าความน่าเชื่อถือของผู้ประกอบพิธีกรรมมีความสำคัญ เนื่องจากพิธีกรรมเพื่อช่วยเหลือคนต้องอาศัยอานุภาพจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งพระรัตนตรัย เทพยดา ครูบาอาจารย์ทั้งหลาย คุณสมบัติของผู้ประกอบพิธีนอกจากมีศีลธรรมแล้ว ต้องรักษา “สัจจะ” เป็นสิ่งสำคัญที่สุด ดังคำสอนที่ยึดถือกันสืบมาว่า “คนถือศีล ผิดือสัจจะ เพราะคนถือศีล คนถึงไม่เบียดเบียนผีและธรรมชาติ เพราะผีถือสัจจะ ผีถึงไม่เบียดเบียนคน” (Jittasangwaro, n.d., p.1) เช่น เมื่อเริ่มการบนบานผู้ประกอบพิธีนำกรวยดอกไม้ปิดตามตัวผู้ป่วยแล้วบนบานสานกล่าวกับผีไว้ว่าถ้าหายดีแล้วจะทำการเลี้ยง เมื่อหายดีแล้วผู้ป่วยและผู้ประกอบพิธีกรรมต้องเลี้ยงผีตามสัจจะที่ให้ไว้ ด้วยความเชื่อว่าผีมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ทั้งคุ้มครองหรือทำให้เกิดอันตรายร้ายแรงแก่ชีวิตและสภาพแวดล้อมได้ คนจึงต้อง

สำรวจทั้งกาย วาจา ใจ อย่างเคร่งครัดในการเฝ้าระวังบาปบุญ หรือต้องสำรวจพฤติกรรมขณะเดินทางผ่านบริเวณที่บอกกล่าวกันต่อมามีผีแรง (มีอำนาจมาก) ด้วยความเคารพต่อสิ่งแวดล้อมและสถานที่ ความเชื่อเรื่องผีส่งผลให้คนไม่กระทำการสิ่งที่ไม่ดีไปจากระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม ด้วยกลัวความผิดพลาดที่อาจทำให้ป่วยไข้จนถึงเสียชีวิต การรักษาจะนี้เป็นคุณสมบัติในระดับต้นของผู้ประกอบพิธีและผู้ป่วยทุกกลุ่มชาติพันธุ์เช่นกัน

ผู้ประกอบพิธีสร้างความชอบธรรมในการใช้อำนาจและคุ้มครองตนเองด้วยการสืบค้นครูจากการบวชเรียน เมื่อลาสิกขาแล้วจะรับชันครูจากวัดที่คุนพระศรีรัตนตรัยที่มีอำนาจสูงสุด คือ พระพุทธเจ้า มีท้าวจุลโลกบาล ผู้ดูแลและคุ้มครองโลกมนุษย์ ผู้ทำพิธีจึงมีอำนาจบารมีปกป้องคุ้มครอง (P. Kalong, personal interview, August 28, 2017) ผู้ประกอบพิธีเชื่อว่าการช่วยเหลือผู้ทุกข์ยากโดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นการสร้างบารมีอย่างหนึ่ง การยกชันครู หรือยกชันตั้งเพื่ออัญเชิญอำนาจเทพชั้นครูมาคุ้มครอง ถ้ายทอดอำนาจรักษาผู้ป่วย หรือขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกไปจากพื้นที่นั้น จะเกิดผลดีต่อผู้ประพฤติปฏิบัติตนตามคุณสมบัติข้างต้น

จากตัวอย่างบท “ยอขันตั้ง” ในเอกสารเรื่อง “ปูชาเถน” (ปูชาพญาเถน) พ.ศ.2469 วัดบ้านถ้ำ ผู้ประกอบพิธีกล่าวเมื่อยกชันครูเพื่อให้การทำพิธีประสบความสำเร็จ คำกล่าวอัญเชิญมีรายชื่อผีครูทั้งในศาสนาพราหมณ์ หมอผู้อบรมสั่งสอนให้สืบทอดรักษาผู้ป่วยตั้งแต่ปฐมกาลสืบมาถึงปัจจุบัน ทั้งที่ล่วงลับหรือยังมีชีวิตอยู่ให้มอบอำนาจและความสามารถในการรักษาแก่ศิษย์ผู้กำลังดำเนินพิธีกรรม ดังนี้

“พุทโธ เม นาโถ ๗๒ 3 ที่ ๆ โอม กุจกรียก โอม กุจกหา โอม กุจกัจจ โอม กุจกตรา โอม ภยา
กัจจ โอม ภยา กัจจาย พระนารายณ์ มหาสิทธิ สุวาท ฯ ปุ่หมอลวงเป็นเจ้าก็มา ปุ่หมอเฒ่า
แต่ครูก็มา 30 พ่อหมอลวงเป็นเจ้าก็มา 90 พ่อหมอลวงเป็นครูก็มา มาทั้งครูเค้าครูปลาย
ครูตาย ครูยัง ครูเก่า ครูใหม่ ครูใหญ่ ครูน้อย 190 เป็นครูก็ห้อมมาพร้อมเลี้ยงมวเลทอะ ฯ”

(Pucha thaen, 1926/2019, p.8)

ผู้ประกอบพิธีกรรมในชุมชนสามารถดำเนินพิธีกรรมได้ตามความสะดวกเหมาะสมเพื่อช่วยเหลือผู้ป่วยหรือผู้ประสบเคราะห์ เนื่องจากอาศัยอยู่ร่วมกับสมาชิกในชุมชน มีวิถีชีวิตและการทำมาหาเลี้ยงชีพตามปกติในสังคมชนบทที่ห่างไกลจากสถานพยาบาล โรคภัยไข้เจ็บหรือการประสบเคราะห์อาจเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ผู้ประกอบพิธีกรรมจึงเป็นที่พึ่งคอยช่วยเหลือบรรเทาความทุกข์ใจ ให้ความเสมอภาคในการรักษาโดยไม่หวังผลตอบแทน มีเพียงผู้ป่วยหรือญาติบูชาค่าชันครูด้วยเบี้ย ปัจจุบันใช้เงินค่าบูชาเล็กน้อย เช่น จำนวน 32 บาท

บางครั้งเมื่อต้องรักษาผู้ป่วยยากไร้ผู้ประกอบพิธีจะจ่ายค่าบูชาครูเอง เมื่อรักษาหายแล้วผู้ป่วยและญาติพี่น้องจะแสดงความกตัญญูด้วยการ “ดำหัว” นำข้าวตอกดอกไม้พร้อมปัจจัยต่าง ๆ มาแสดงความขอบคุณตามขนบธรรมเนียมล้านนาที่ปฏิบัติต่อผู้มีพระคุณ เป็นการแสดงออกที่มีคุณค่าทางใจ เกิดสิริมงคลต่อผู้ปฏิบัติเป็นค่านิยมอันดีของสมาชิกในชุมชนที่มีคุณค่ายิ่งกว่าการตอบแทนด้วยคำรักษา

2. ผู้ป่วย

ผู้ป่วยในที่นี้ หมายถึง ผู้เจ็บป่วยทางร่างกายหรือจิตใจที่เข้ารับการรักษาเพื่อให้ใช้ชีวิตได้ตามปกติ ผู้ป่วยที่ประสบปัญหาสุขภาพทางกายภาพ เช่น อุบัติเหตุ เป็นโรคร้ายแรง บาดเจ็บจากการทะเลาะเบาะแว้งที่เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลแล้วแต่ยังพบปัญหาสุขภาพจิต เช่น จิตใจเศร้าหมอง ท้อแท้ ไม่มีความสุข ส่วนหนึ่งเกิดจากความเชื่อว่าถูกกระทำทำให้เจ็บป่วยทั้งทางกายและทางจิตใจ หากไม่ทำพิธีกรรมรักษาจะไม่สามารถหายขาดได้ ความเชื่อเรื่องที่มาของการเจ็บป่วยดังกล่าวแบ่งเป็น

(1) ความเชื่อเรื่องขวัญ ขวัญเป็นสิ่งภายในร่างกายที่เมื่อออกไปจากร่างกายแล้ว เจ้าของร่างนั้นจะมีสภาพจิตใจไม่ปกติ ส่งผลถึงสภาพร่างกายที่เจ็บป่วยด้วย

(2) ความเชื่อเรื่องผี เป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่ส่งผลต่อตัวบุคคลมีทั้งผีดีและผีร้ายที่มีอำนาจผิดตามความเชื่อในพิธีกรรม คือ ผีที่มีสถานะเหนือกว่ามนุษย์ ในลักษณะการให้คุณต้องเลี้ยงผีเพื่อให้ปกปักรักษา เช่น ผีบรรพบุรุษ หรือผีปู่ย่า ผีอารักษ์ ส่วนผีที่โทษต้องมีพิธีเลี้ยงเพื่อให้ผีพอใจไม่ทำร้ายและหายเป็นปกติได้ หรือพิธีขับไล่ผีร้ายที่ทำให้คนเจ็บไข้ป่วยออกไปจากพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่จำลองขึ้น เช่น พื้นที่ล้อมรั้วราชวัติ พื้นที่พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ เป็นต้น

พิธีกรรมช่วยเหลือผู้ป่วยทั้งการป้องกันและรักษา แม้ประสิทธิผลการรักษาทางกายภาพยังไม่สามารถพิสูจน์ได้ชัดเจน แต่ในกระบวนการฟื้นฟูจิตใจด้วยพิธีกรรมได้อาศัยความเชื่อ ความศรัทธาที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างขวัญ หรือจิตวิญญาณของผู้ป่วยกับสรรพสิ่งในไตรภูมิจักรวาลทำให้การกล่าวคำอัญเชิญ คำเรียกขวัญที่ประพันธ์ขึ้นด้วยถ้อยคำและท่วงทำนองที่ไพเราะบรรยายถึงโลกในจินตนาการที่ขวัญจะเดินทางไปถึง ทำให้ผู้ป่วยตั้งใจฟัง เกิดสมาธิ ประกอบกับเห็นญาติพี่น้องมาร่วมงานทำให้ผู้ป่วยรู้สึกว่าเป็นที่รักใคร่ รับรู้ถึงความห่วงใยทำให้เกิดความอบอุ่นใจส่งผลให้ผู้ป่วยเกิดกำลังใจในการใช้ชีวิตต่อสู้กับปัญหาหรือโรคร้ายไข้เจ็บได้ คำกล่าวจึงมีความสำคัญ ส่งผลต่อการรับรู้ อารมณ์ และความรู้สึกของผู้ป่วยได้โดยตรง

3. คำกล่าวในพิธีกรรมเพื่อฟื้นฟูสุขภาพจิต

คำกล่าว คือ ถ้อยคำที่ผู้ประกอบพิธีได้กล่าวในพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิต Tambiah (1985, p.18) ให้ความหมายของคำกล่าวว่าเป็นส่วนหนึ่งของ “คำ” (word) เป็นส่วนประกอบสำคัญในพิธีกรรม มีหลากหลายรูปแบบ เช่น คาถา คำสวด คำกล่าว คำให้พร ฯลฯ มีเนื้อหาที่แสดงโลกทัศน์ทางความคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม ดินฟ้าอากาศ ตลอดจนจักรวาล เทพเทวดา ที่สัมพันธ์กับหลักคำสอนทางศาสนาเรื่องกฎแห่งกรรม การทำความดีละเว้นความชั่ว คำกล่าวในพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตเริ่มจากการอัญเชิญเทพในนามของผีครูมาขับไล่สิ่งชั่วร้ายที่เป็นสาเหตุของเคราะห์ร้าย ความเจ็บป่วยออกไปจากตัวผู้ป่วย การสำรวจเอกสารโบราณที่บันทึกด้วยอักษรธรรมล้านนา พบว่ามีคำกล่าวไล่ผี เป็นคำขอให้อำนาจเหนือธรรมชาติมาขับไล่ ในการประกอบพิธีกรรมได้กล่าวถึงอำนาจผี โรคภัย สิ่งชั่วร้าย หรือแม้แต่วัยของผู้ป่วยให้เกิดจินตนาการเป็นรูปธรรม คำกล่าวบางคำเป็นภาษาที่สร้างขึ้นพิเศษลักษณะเป็นคาถาเพื่อสื่อสารกับผี ดังนั้นการสื่อสารจึงไม่เน้นให้ผู้ร่วมพิธีเข้าใจทั้งหมด อาจเป็นภาษาที่สร้างขึ้นใหม่โดยใช้อักษรบางคำที่แสดงถึงพลังและความศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถขับไล่สิ่งชั่วร้ายได้

ผู้ประกอบพิธีกรรมเชื่อว่าถ้อยคำศักดิ์สิทธิ์ที่จดบันทึกไว้ในตำรารักษาคณมีครูบาอาจารย์ที่เป็นเทพคอยปกปักรักษา เมื่อกล่าวออกไปจะมีฤทธาานุภาพทำให้หายจากการเจ็บป่วยได้ เช่น คาถาไล่ผี หากผีมีอำนาจมากผู้ประกอบพิธีต้องอัญเชิญอำนาจบาปมีครูและเทพเทวดาที่เหนือกว่าผีลงมาปราบ มาสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้เกิดขึ้นในพื้นที่ ในตัวผู้ประกอบพิธี ดังตัวอย่าง “คำปัดผีกะผีพราย” กล่าวถึงครู 7 ตระกูล และอำนาจต่าง ๆ เพื่อไล่ผีร้ายออกจากตัวผู้ป่วยว่า

“โอมสิทธิการ ครูบาอาจารย์ หื้อแก่กูตั้งแต่ปฐม ดับนับมารอดปี่นี้ เดือนนี้ วันนี้ ยามนี้ 7 เช่น
ท้าว 7 เช่นชะกุล

ครูกูผู้ 1 ชื่อว่าแสนไฟฟ้าลูกเกี่ยวกับผี

ครูกูผู้ 1 ชื่อว่าแม่นางธรณีรูกอบ

ครูกูผู้ 1 ชื่อว่าลมพิษชชอดบันเกี่ยวอากาศ

ครูกูผู้ 1 ชื่อว่ามาดหนิทะพุดอย

ครูกูผู้ 1 ชื่อว่าอาจลอยน้ำมหาสมุทรบันเพพัง

ครูกูผู้ 1 ชื่อว่าดาบเพ็กล้อมจักรวาล

ครูกูผู้ 1 ชื่อว่าแสนใจหาญหอบเปียว(เปลว)ไฟนรกออกเผ่าผี

เป็นครูตีถั่ว 9 เป็นครูเค้ถั่ว 12 ตัดพิสสุ(พิษณุ)กันธังมาล้อมอากาศ เป็นเชื้อชาติ
หลานพระยาเวสสุวัณ จักมาทันนึ่งเฝ้า อยู่กับกินเหล้าแกงตัดพราย

ูกจักเล่าคัมถ์กูอันใหญ่ ูกจักไล่กินผี ูกจุเอามาแต่พระเจ้าพันตน ูกจุเอามาแต่ปาก
พระมหาโมคคัลลานะจากท้องหน้าไผ่เพียง ูกจุได้กล้าคะนองของหัวใจข่มมัน ูกจักเอา
เนื้อสันสุมาลาบ ูกจักลัดดาบไล่พันคันกูทันูกจักกิน โอม เถถ มหาเตถ สวาท เถก”

(Jangnum, n.d./2019, p.1)

คำปัดผีกะผีพรายดังกล่าว อ้างถึงอำนาจครุมาจากศาสตร์ราชูร้ายแรงจากดิน น้ำ ลม ไฟ ส่วนคำกล่าว
เป็นคำมนต์ที่มาจากพระพุทธรูปองค์สืบทอดมาจากพระโมคคัลลานะมีอำนาจร้ายแรงสามารถขับไล่ผีได้
คำกล่าวนี้นับเป็นการผสมผสานจักรวาลของพุทธและผี การอ้างชื่อผู้มีอำนาจในจักรวาลเพื่อข่มขู่ ขับไล่ผีให้
ออกไปจากตัวผู้ป่วยกล่าวไว้ในคำกล่าวปัดผี ขับไล่สิ่งอัปมงคล เช่น “มนต์น้ำกินแก้ดู” ในเอกสาร“คำปัด
ผีกะผีพราย” ความว่า

“ูกก็ผาบ(ปราบ) ได้ มือซ้ายูกถือดาบราวี มือขวาูกถือดาบคันไชย ใจูกแข็งแก่นกล้า
ูกจักง้างฟ้าลงมาปก ูกจักยกเขาสีนาโลงมาฟาด มีทั้งผีหนอง แลผีปลา ผีทำทางแลกุมภันท์
ผีพ่อเกิดแม่่นางหันูกอยู่ได้ อดร้องให้ออกหนีไป โอม ไสยทิต หูรุ หูรุ สวาทาย ฯ”

(Jangnum, n.d./2019, p.6)

ผู้ประกอบพิธีเปรียบเสมือนคนกลางผ่านอำนาจศักดิ์สิทธิ์ลงมาขับไล่สิ่งชั่วร้ายให้ออกจากตัวผู้ป่วยไป
การสร้างความคิดดีสิทธ์ในพื้นที่ และในตัวผู้ประกอบพิธีเกิดจากความเชื่อและศรัทธาว่าอำนาจที่กล่าวมา
มีอยู่จริง สามารถรักษาให้หายป่วยได้ เกิดเป็นพิธีกรรมที่มีบรรยากาศเคร่งครัด สำรวมในระหว่างทำพิธี

ในคำกล่าวเรียกขวัญ มีคำขออำนาจครุ อำนาจผีช่วยติดตามขวัญในทุกสถานที่อาจหลงทางไป เนื่องจาก
ขวัญไม่มีอำนาจความคิดดีสิทธ์ในตัวเอง เพียงแต่ลอยไปมาได้ ขวัญสามารถได้ยินเสียงเรียกให้กลับมาจาก
พิธีกรรม เชื่อว่าในยามที่ไม่ปกติขวัญจะหนีไป หากไม่รีบกลับเข้าสู่ตัวจะเกิดการเจ็บป่วยทางกาย ทางใจ
เป็นอันตรายได้ ประกอบกับขวัญเป็นสิ่งมองไม่เห็นเช่นเดียวกับผี ขวัญจึงอยู่กึ่งกลางและเชื่อมต่อระหว่าง
คนกับผี สามารถข้ามไปมาระหว่างเมืองคนกับเมืองผีได้ ความคิดดั้งเดิมเกี่ยวข้องกับผีและขวัญจึงเป็นระบบ
ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน (Lertleumsai, 2001, p.148) ในเอกสารโบราณเรื่อง คำเรียกขวัญย่าหม่อนี้
(Nipuna, n.d., pp.1-4) พบคำขอผีย่าหม่อนี้ที่มีอำนาจออกติดตามหาขวัญที่หลงอยู่ตามที่ต่าง ๆ เช่น
เกาะแก่งหิน เมืองยักษ์ เมืองผี เมืองครุฑ เมืองนาค ชันฟ้า กลางหาว เขาสุเมรุ จากคำกล่าวเรียกขวัญที่ไป
หลงทางอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ทำให้เข้าใจโลกทัศน์และจินตนาการคนล้านนาเกี่ยวกับสภาวะไตรภูมิจักรวาล
ที่ขวัญสามารถล่องลอยไปถึงได้



คำเรียกขวัญมาจากการสังสมประสบการณ์ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมของหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ผ่านการบอกเล่าถึงภูมิทัศน์ ดินฟ้าอากาศ ภูมิโนในจักรวาล เทพ เทวดา เมืองผี เมืองคน สถานที่ แต่งเป็น คำเรียกขวัญที่หมอขวัญพรรณนาให้ผู้ป่วยเคลิบเคลิ้ม คล้อยตามและเกิดสติ ในพิธีเรียกขวัญต้องเตรียมจัด แต่งเครื่องประกอบพิธีกรรมทั้งข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน ข้าวสาร ข้าวเปลือก ผ้าขาว ผ้าแดง หมากพลู สุรา บุหรี่แล้วขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายและผีครูช่วยตามเรียกขวัญกลับมา ตัวอย่างเนื้อหาคำเรียกขวัญ ทั้ง 10 บทของพ่อหนานหน่อแก้ว บัวย้อย อำเภอรูงช้าง จังหวัดพะเยา (Jangnum, n.d./2019, pp. 1-9) สรุปได้ดังนี้

บทแรก อัญเชิญพระแม่ธรณีให้ช่วยปลดปล่อยรักษาเรียกขวัญคืนมาสู่จักรวาล จากนั้นเป็นบทบูชาครู หมอขวัญแต่งเครื่องประกอบพิธีกรรม ข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน ข้าวสาร ข้าวเปลือก ผ้าขาว ผ้าแดง หมากพลูสุรา เพื่อขอให้ครูอาจารย์เรียกขวัญกลับมา

บทที่ 1 กล่าวถึงอาการผู้ป่วยทำให้ญาติพี่น้องเป็นทุกข์จึงช่วยกันตกแต่งเครื่องประกอบพิธีมารับขวัญ

บทที่ 2 เรียกขวัญกลับมาอย่าทิ้งร่างให้ตายลงเพราะเกิดเป็นคนนั้นยากหมอขวัญเล่าถึงความทุกข์ของแม่ในยามอุ้มท้องจนคลอดลูกออกมา

บทที่ 3 เรียกขวัญมาดมกลิ่นหอม ชมสีสนของดอกไม้งามหลากหลายพันธุ์

บทที่ 4 กล่าวถึงขวัญที่ไปติดอยู่ในป่าดงที่มีสัตว์ร้ายอันตราย ในยามค่าคืนที่น่ากลัวมีผีภัยและ สัตว์ร้าย ในสถานนั้นจะไม่มีใครตามหาได้อย่าให้ขวัญไปในที่นั้น

บทที่ 5 เรียกขวัญที่ติดอยู่บนท้องฟ้า ในอมรโคยานทวีป หลงอยู่ในประเทศต่าง ๆ ให้กลับมาเมือง มนุษย์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาสร้างพระบรมโพธิสมภาร

บทที่ 6 ให้ขวัญกลับมาอยู่เรือนมากินอาหาร หมากเมี่ยงที่เตรียมไว้ สวมใส่เสื้อผ้าให้สบายใจปราศจาก ทุกข์โศกโรคภัย

บท 7 เรียกให้มากินอาหาร อาบน้ำแต่งตัวให้คิดถึงญาติพี่น้องให้ขวัญรีบกลับเข้ามาอยู่กับตัว

บท 8 เรียกขวัญกลับมาชมข้าวของสมบัติ เสื้อผ้า เครื่องประดับ กลับมาชมสวน ดอกไม้ผลไม้ให้ขวัญ มาอยู่กับตัวจนแก่ห้ามหนีไปไหน



บท 9 เรียกหาขวัญตามสถานที่ต่าง ๆ อีกครั้งทั้งเมืองฝักกลางป่า ในนา ในแม่น้ำหนองน้ำ สระน้ำ หน้าผา หุบเหว ป่าดง

บท 10 เรียกขวัญที่หลงไปอยู่บนชั้นพรหมให้ลงมา ในบทนี้ได้บรรยายลักษณะของชั้นพรหม เขา พระสุเมรุตลอดจนเมืองต่าง ๆ ในเขตล้านนา เช่น ล้านช้าง แสนทวีลิปสองปันนา เมืองฮ่อ

เมื่อหมอขวัญกล่าวคำเรียกขวัญให้ครบ 10 บทแล้ว ทำการเสี่ยงทายว่า 32 ขวัญกลับมาครบหรือไม่โดยเสี่ยงหยิบเมล็ดข้าวขึ้นมานับ หากนับเมล็ดข้าวได้จำนวนคู่แสดงว่า 32 ขวัญได้กลับมาสู่เจ้าของแล้ว หากหยิบได้จำนวนคี่ให้หยิบใหม่ไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะนับได้จำนวนคู่ จากนั้นทำการป้อนข้าวขวัญให้อิ่มกินแล้วมีฤทธาภาพ มีโชคลาภ มียศ อย่าได้ป่วยไข้ให้มีอายุยืนยาว กล่าวคำปิดเคราะห์ที่อ้างถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มัดมือซ้ายมือขวาด้วยด้ายมงคลให้มีอายุมงคลรุ่งเรือง

ตัวอย่างคำเรียกขวัญดังกล่าวนอกจากการกล่าวถึงตำนานทางศาสนา คติไตรภูมิจักรวาลแล้ว เนื้อหาแสดงถึงค่านิยมอันดีทางสังคม เช่น ความกตัญญูตเวที ความเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส บทบาทหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัว ชุมชนที่ร่วมกันดูแลรักษาผู้ป่วย ปกป้องคุ้มครองด้วยอำนาจของพุทธศาสนาและสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นหลัก

4. สถานที่และเครื่องประกอบพิธีกรรม

การสร้างบรรยากาศความศักดิ์สิทธิ์และการจัดเตรียมเครื่องใช้ในพิธีกรรมเป็นองค์ประกอบที่ทำให้เกิดเป็นรูปธรรมในการดำเนินพิธี รายละเอียดดังนี้

4.1 พื้นที่

พื้นที่ทำพิธีเป็นองค์ประกอบที่สร้างบรรยากาศ จำลองพื้นที่จักรวาลที่อำนาจศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ให้เกิดขึ้น ณ สถานที่ประกอบพิธีนั้น เช่น สร้างรั้วราชวัติเพื่อแสดงอาณาเขตของมณฑลพิธี การล้อมรอบพื้นที่ด้วยสายสิญจน์ จุดธูปอัญเชิญผีครู ในที่ได้ยินเสียงลมผ่านกระดิ่ง กังสดาล เกิดความความกังวล ความศักดิ์สิทธิ์เกิดขึ้นกับประสาทสัมผัสทั้งห้า การสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเป็นสื่อกลางระหว่างสองโลกที่ไม่ประสบพบกัน แต่มีข้อยกเว้นว่าหากทำการบูชาจะสามารถติดต่อสื่อสารกับโลกศักดิ์สิทธิ์เบื้องต้น การทำพิธีกรรมจึงเป็นวิธีที่คำกล่าวร้องขอสามารถไปถึงเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายได้ (Rattanakul, 2012, p.56) พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับทำพิธีกรรมในชุมชน สะท้อนถึงการให้ความหมาย อธิบาย และตอบคำถาม

เกี่ยวกับสิ่งที่อยู่เหนือการรับรู้จากประสบการณ์ในโลกปัจจุบัน หรือทำพิธีที่หอผี สถานที่ถูกผีหักกลางสามแยกหรือสี่แยก ผู้ประกอบพิธีกล่าวอ้างอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย เชิญผีครู เทพ เทวดาลงมา ณ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์นั้น เพื่อให้อำนาจแก่การเรียกขวัญ หรือไล่ผีออกไปจากตัวผู้ป่วย รวมถึงออกไปจากสถานที่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นั้น

ตัวอย่างการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อทำพิธี “กก” หรือกกฝ้ายลายเป็นการตัดเกิดจากพ่อแม่ในเมืองผีหรือพ่อเกิดแม่เกิดทำให้เจ็บป่วยเพื่อนำวิญญาณผู้ป่วยที่เชื่อว่าเป็นลูกของตนกลับไป การรักษาผู้ป่วยตามความเชื่อนี้พบในอำเภอแม่แจ่ม ใช้พื้นที่บริเวณหัวบันไดเรือน ให้ผู้ป่วยนั่งหันหน้าออกไปทางบันได ผูกข้อเท้าด้วยฝ้ายลาย นำเสตวงที่ใส่เครื่องบูชาผีมาวางไว้ตรงหน้าผู้ป่วย ผู้ทำพิธีกล่าวคาถาพรมน้ำมนต์ เสกศาลาลงดาบแล้วใช้ดัดฝ้ายให้ขาดในครั้งเดียว (เรียกว่า กก) ใส่ฝ้ายลงในเสตวงนำไปให้พ้นเขตบ้านเพื่อให้ผีไปพร้อมเสตวงไม่กลับมารบกวนอีก”(Jittasangwaro, n.d., pp.8-9) การกำหนดให้หัวบันไดเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อทำพิธี เนื่องจากเป็นทางผ่านขึ้นลง เป็นทางเชื่อมระหว่างเรือนกับพื้นที่ภายนอก เป็นทางเข้าออกที่สำคัญ ดังนั้นจึงเป็นข้อห้ามมิให้ลูกหลานนั่งที่หัวบันได ด้วยเหตุผลว่าอาจพลัดตกลงไปได้ง่าย และกีดขวางทางขึ้นลง เรือนถือว่าเป็นการกระทำที่ไม่ดี หรือตามคำโบราณว่าเป็นคนซัด (ผู้ฝ่าฝืนข้อห้ามอาจทำให้สิ่งอัปมงคลเกิดขึ้นกับตน)

ตัวอย่างการกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในพิธี “ตัด” หรือพิธีตัดผี เพื่อดัดวงจรการตายโหง ตายพราย ตายทั้งกลมที่เกิดขึ้นไม่ให้เกิดซ้ำกับคนในครอบครัวนั้นอีก กำหนดให้ใช้สถานที่ที่เป็นแผ่นดินที่มีน้ำผ่าน ให้ทำสะพานไม้ไผ่พาดแล้วข้ามไปทำพิธีที่อีกฟากหนึ่ง เช่น เกาะกลางน้ำหรือ อีกฝั่งของแม่น้ำ (หากไม่สะดวกก็สามารถทำพิธีตรงที่มีร่องน้ำเล็ก ๆ ไหลผ่านได้) จุดประสงค์เพื่อเป็นพากฝั่งให้ผู้ป่วยเดินข้ามสะพานกลับบ้านโดยไม่เหลียวหลัง ผีที่อยู่อีกฝั่งจะไม่สามารถตามกลับมา (Jittasangwaro, n.d., pp.10-11)

การแบ่งโลกมนุษย์และโลกของจิตวิญญาณจากการกำหนดพื้นที่ในพิธีกรรมในเชิงสัญลักษณ์เพื่อการตัดขาดหรือแยกจากกัน เช่น สะพาน เป็นความเชื่อเรื่องการเดินทางข้าม ทั้งข้ามวัฏสงสาร ข้ามห้วงน้ำไปสู่ภพภูมิใหม่ตามความเชื่อ หรือข้ามเพื่อเปลี่ยนสถานะบางอย่างจากฝั่งหนึ่งสู่อีกฝั่งหนึ่ง เช่นเดียวกับพิธีปิดเคราะห์ ปิดอุบาทว์ ให้ทำพิธีที่ริมฝั่งแม่น้ำ ร่องเหมือง ทางสามแพร่ง ประตูหน้าบ้าน เสร็จพิธีให้ผู้ป่วยเดินเข้าบ้านโดยไม่เหลียวหลัง การเลือกสถานที่ดังกล่าวเชื่อว่าเป็นที่ไม่ปกติของหลายสิ่งมาพบหรือปะทะกันที่จุดนั้นและไม่สามารถตรงไปทางใดทางหนึ่งได้

4.2 เครื่องประกอบพิธีกรรม

เครื่องประกอบพิธีกรรมเป็นองค์ประกอบในเชิงสัญลักษณ์เพื่อแสดงถึงการติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ในระหว่างเตรียมเครื่องประกอบพิธีกรรมการพบปะพูดคุยทำให้เกิดความเข้าใจในวิถีชีวิต การเกิดเจ็บ และตาย เกิดความเข้าใจกันระหว่างผู้ป่วยและญาติพี่น้องถึงความเสียสละและความใส่ใจในการเตรียมสิ่งของร่วมกัน เครื่องประกอบพิธีกรรมที่สำคัญในพิธีกรรมล้านนา ประกอบด้วย

- *ขันครู* คือ พานหรือขันใส่เครื่องบูชาครูประกอบด้วย ดอกไม้ ธูปเทียน หมาก พลู ผ้าขาว ผ้าแดง เบี้ย ข้าวเปลือก ข้าวสาร สุรา กล้วย มะพร้าว และค่ายกขันครูจำนวนหนึ่ง

- *สะตวง* ทำจากหยวกกล้วยเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสใช้ไม้ไผ่เหลาเป็นซี่แทงทะลุเรียงต่อกันเป็นพื้น สะตวงรองด้วยใบตองจัดวางอาหารและเครื่องพิธีกรรม เช่น รูปปั้นคน สัตว์ สำหรับส่งเคราะห์ เลี้ยงผี มีหลักการว่าสะตวงและอาหารคาวหวานต้องทำจากสิ่งที่แห้งเหี่ยวและย่อยสลาย เพื่อมิให้ผีผลในสะตวงงอกงามแพร่พันธุ์ได้ (Jittasangwaro, n.d., p.7) ให้เป็นการสิ้นสุดการติดต่อกันระหว่างโลกมนุษย์และผีที่ทำพิธีเลี้ยง

- *ฝ้าย* เป็นสัญลักษณ์ของการผูกติด โยงใยไม่ขาดสาย ในพิธีต้องทำการ กก หรือ ตัด ด้วยดาบให้ขาดในครั้งเดียว เพื่อตัดความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงต่อกันในโลกนี้ เพื่อแยกระหว่างผู้ตายกับผู้ป่วย พ่อเกิดแม่เกิดกับผู้ป่วยให้ขาดจากกัน

เครื่องประกอบพิธีกรรมจัดเตรียมเพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการทำพิธี การกำหนดรูปแบบ วัสดุ จำนวน มีรายละเอียดแตกต่างกันไปตามความเชื่อ เครื่องใช้แต่ละประเภทสื่อความหมายที่สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องผีคล้ายการเช่นสรวงบูชาทั้งอาหารคาว หวาน สุรา บริวาร (รูปปั้นคน สัตว์) ให้เกิดความพึงพอใจและออกไปจากพื้นที่บริเวณนั้น

5. รูปแบบพิธีกรรม

ก่อนการฟื้นฟูหรือรักษาผู้ป่วย การหาสาเหตุการเจ็บป่วยหรือที่มาของเคราะห์ร้ายต้องใช้อำนาจจากการล่วงรู้ การเสี่ยงทาย การพยากรณ์ เช่น ดูเมือ (หาสาเหตุ) จากยาหม่องหนึ่ง ดูเมือจากการตั้งไข่ และตอกไข่ (Jittasangwaro, n.d., p.28) เพื่อเสี่ยงทายว่า เจ็บป่วยด้วยอะไร มีทางแก้อย่างไร ก่อนกำหนดรูปแบบพิธีขึ้น พิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตในล้านนามีทั้งพิธีกรรมป้องกันเพื่อให้เกิดความสบายใจต่อตนเอง ญาติพี่น้องหรือคนในชุมชน และพิธีกรรมรักษาผู้ป่วยที่ประสบปัญหาทางใจส่งผลต่อสุขภาพกายและการแสดงออกที่ผิดปกติไปจากเดิม ดังรายละเอียดต่อไปนี้



5.1 พิธีกรรมป้องกัน เพื่อให้พ้นจากเคราะห์ร้าย เริ่มจากเสี่ยงทายตรวจดูเคราะห์ล่วงหน้า ด้วยความเชื่อว่าคนมีเคราะห์ติดตัวมาแต่กำเนิด ทั้งเคราะห์จาก 12 ราศี เคราะห์จากวันเกิดทั้ง 7 วัน เคราะห์ 13 นาม 15 เคราะห์ 108 นวชาติทั้ง 9 นักขัตฤกษ์ 27 เมื่อตรวจเคราะห์ได้แล้ว ใช้สะดวกที่ได้เครื่องควหาวนเป็นสัญลักษณ์ในการส่งเคราะห์ให้ย้ายตกขอบจักรวาลไป เพื่อให้มีโชคลาภ มีอายุยืนยาวอยู่ค้าชูพุทธศาสนา พิธีการส่งเคราะห์ป้องกันก่อนเข้าสู่เหตุการณ์สำคัญหรือการเปลี่ยนแปลงในชีวิตที่กำลังจะเกิดขึ้นให้ประสบความสำเร็จราบรื่น เช่น ก่อนการเดินทางไกลต้องทำการส่งเคราะห์ ส่งชน ก่อนพิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีแต่งงาน รับตำแหน่งใหม่ การส่งเคราะห์ของชุมชนในวันขึ้นปีใหม่เพื่อให้ดำเนินชีวิตในปีต่อไปอย่างปลอดภัย พร้อมกับการจุดเทียนสะเดาะเคราะห์ ทำบุญบ้านเมือง หรือส่งเคราะห์บ้าน ส่งเคราะห์เมือง ให้เกิดสิริมงคล มีความสุขและความอุดมสมบูรณ์ทุกคน

การป้องกันด้วยพิธีส่งแกน ยังคงดำเนินการอยู่ในชนบทปีละครั้ง จากความเชื่อเรื่องแกนหรือพ่อเกิดแม่เกิดจะมารับลูกคืนไป เนื้อความในเอกสาร “บูชาแกน” พ.ศ.2469 วัดบ้านถ้ำ (*Pucha thaen*, 1926/2019, p.8) กล่าวถึงคนที่เกิดในปักษ์ตรงต่าง ๆ หากไม่ทำพิธีส่งแกนจะถูกสาปแช่งเป็นเหตุให้มีอันเป็นไป เช่น เจ็บป่วยตาย ถูกสัตว์พิษทำร้าย ประสบอุบัติเหตุ ยากจน ญาติพี่น้องในตระกูลเกลียดชัง หรือเกิดเรื่องที่ไม่ต้องการให้เกิดขึ้นในชีวิต จึงต้องทำพิธีบูชาแกนเพื่อให้เกิดความสุขความเจริญมีอายุยืนยาว เพื่อให้แกนพึงพอใจพิธีกรรมการป้องกันจึงเป็นการสร้างความสบายใจ เป็นกำลังใจในการใช้ชีวิตต่อไป

5.2 พิธีกรรมการรักษา เชื่อว่าการเจ็บป่วยที่ไม่รู้สาเหตุเกิดจากอำนาจของผี “ผี” คือ ผู้ที่ตายไปอยู่ในโลกหน้ามีอำนาจทำให้คนเจ็บป่วยได้ด้วยกรณีต่าง ๆ เช่น ผีคะ ผีทัก ผิดผี บนบานแล้วไม่ทำตามสัจจะที่ให้ไว้ พ่อเกิดแม่เกิดมาตามเอาชีวิต ผู้ป่วยต้องได้รับการรักษาด้วยพิธีกรรม ส่วนใหญ่ใช้คาถาไล่ผี เป็นการรักษาด้วยอำนาจที่เหนือกว่าผี พบในพิธีกัก ตัด ปัด แก้ว ไล่ผีเกิดจากความเชื่อว่าผีมีอยู่จริง พิธีกรรมการรักษาจึงอาศัยความศรัทธาที่ไม่สามารถอธิบายได้ตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ได้ชัดเจน

องค์ประกอบที่สัมพันธ์กันทั้ง 5 เกิดเป็นพิธีกรรมที่สืบทอดต่อมา แสดงถึงการรักษาด้วยความเชื่อและพิธีกรรมยังจำเป็นและตอบสนองความต้องการของผู้ป่วยและคนในสังคม ทำให้เกิดการอนุรักษ์ สืบทอดฟื้นฟู ปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันโดยคนรุ่นต่อมา เช่น ปรับภาษาให้เป็นปัจจุบันเพื่อสื่อความหมายและสร้างความเข้าใจร่วมกันเพื่อให้เกิดประสิทธิผลในการรักษายิ่งขึ้น

อภิปรายผล

การอนุรักษ์ สืบทอดและส่งเสริมให้พิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตในล้านนาคำรงอยู่ในสังคม โดยคนในสังคม เห็นความสำคัญของพิธีกรรมที่สร้างความสัมพันธ์อันดีและเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจร่วมกันแล้ว คุณค่าของ พิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตที่ Tambiah (1985, p.88) กล่าวว่า พิธีกรรมทำหน้าที่เป็นตัวขับเคลื่อนในบริบท และสถานการณ์ที่เหมาะสมด้วยการถ่ายทอดข้อความและความหมาย ตลอดจนสร้างและสัมผัสกับ ความเป็นจริงทางวัฒนธรรมและสังคม ประกอบกับความรู้เรื่องพิธีกรรมที่สามารถอธิบายย้อนไปถึงต้นกำเนิดของ มนุษย์ ประวัติศาสตร์สังคมชุมชนที่อยู่อาศัย เรื่องเล่าในลักษณะตำนานที่นำคนกลับไปสู่ความคิดดั้งเดิม เป็น สิ่งปลอมประโลมและสร้างขวัญกำลังใจแก่คนในสังคมนั้นสอดคล้องกับพิธีกรรมการฟื้นฟูสุขภาพจิตในล้านนา ที่ใช้แนวคิดไตรภูมิจักรวาล โลกทัศน์ล้านนาที่สั่งสมมาแต่อดีตมาอธิบายความคิด ความเชื่อ ความศรัทธา ของคนในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อคนเกิดกลัวความตาย กลัวความเจ็บป่วย กลัวความไม่มั่นคงของชีวิต กลัวสิ่งที่มองไม่เห็นที่จะส่งผลร้ายต่อชีวิต กระทั่งจินตนาการว่าความกลัวนั้นมาจากอำนาจผีที่สามารถ ให้คุณให้โทษแก่ผู้คนได้ จึงเกิดพิธีกรรมบรรเทาความกลัวเพื่อให้อำนาจผีพึงพอใจและหยุดทำร้ายหรือ ลดความรุนแรงลง เปลี่ยนเหตุร้ายให้กลายเป็นดี หรือเป็นสื่อกลางอัญเชิญอำนาจที่เหนือกว่ามาขับไล่ผี ออกไปจากตัวผู้ป่วย เป็นต้น

การติดต่อสื่อสารกับอำนาจเหนือธรรมชาติทั้งหลายด้วยการเปล่งวาจาเป็นคำกล่าวก้องกังวาน พร้อมบูชา ด้วยเครื่องประกอบพิธีกรรมในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ สร้างการรับรู้ไปยังประสาทสัมผัสทั้ง 5 ของผู้ป่วย ตลอดจน การสื่อความหมายของคำกล่าวช่วยปรับสภาพจิตใจของผู้ป่วยให้เข้มแข็ง เช่น คำบูชาแถน ส่งพ่อเกิดแม่เกิด คำกล่าวในพิธีไล่ผี พิธีเรียกขวัญ ล้วนเป็นความสามารถ ความน่าเชื่อถืออันเป็นคุณลักษณะพิเศษของผู้ ประกอบพิธีกรรมที่ทำให้พิธีกรรมเป็นปฏิบัติการที่จำลองความเป็นนามธรรมให้ปรากฏเป็นรูปธรรม แม้ไม่รู้ ความหมายทั้งหมดแต่หลังจากเสียงที่เปล่งคำกล่าว ประกอบกับการรับรู้ความห่วงใยจากญาติพี่น้องที่จัดเตรียม และเข้าร่วมพิธีส่งผลให้ผู้ป่วยเกิดกำลังใจ นอกจากนี้การแก้ไขปัญหาสุขภาพจิตในครอบครัวมักมีเพื่อนบ้าน และญาติเข้าร่วมด้วยทำให้เกิดความคุ้นเคยสนิทสนม การพึ่งพาและสามัคคีในชุมชนมากขึ้น



โรคทางใจ: การจัดการด้านพิธีกรรม

สังคมปัจจุบันมีโรคติดต่อ โรคอุบัติใหม่ที่เพิ่มจำนวนผู้ป่วยมากขึ้น ต้องอาศัยเทคโนโลยีและความก้าวหน้าทางการแพทย์สำหรับการรักษาที่เร่งด่วน ส่วนโรคที่เกี่ยวกับจิตใจอันเกิดจากปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ รวมถึงปัญหาอื่นที่ผู้ป่วยต้องแบกรับไว้ที่ไม่ปรากฏอาการเจ็บป่วยทางกายออกมา แต่ได้รับการวินิจฉัยจากแพทย์ว่าเป็นภาวะเครียดเรื้อรัง เครียดสะสม โรควิตกกังวล รวมถึงภาวะซึมเศร้า กลายเป็นโรคทางจิตเวชที่เกิดขึ้นได้กับทุกเพศทุกวัยและเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ที่มาของโรคซึมเศร้านอกจากกรรมพันธุ์ สารเคมีในสมองไม่สมดุล และความเจ็บป่วยเรื้อรังแล้ว อีกส่วนที่เกี่ยวข้องคือการเลี้ยงดู สภาพแวดล้อมในครอบครัว สังคม รวมทั้งโรคทางใจที่แสดงอาการป่วยทางจิตส่วนหนึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงฉับพลันที่สร้างความเสียใจ ความสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ในชีวิตทำให้ผู้ป่วยประสบปัญหา เช่น ปัญหาครอบครัว การงาน การเงิน ความล้มเหลวในชีวิตอย่างรุนแรง ผู้ป่วยอาจแสดงเพียงอาการเศร้าเสียใจ ต่อมาอาการเหล่านี้กลับส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างมาก เช่น เบื่ออาหาร นอนไม่หลับ ไม่มีความสุขกับชีวิต วิตกกังวล ที่สำคัญผู้ป่วยขาดความสามารถประสานความคิดและความรู้สึกของตนเองเพื่อใช้แก้ไขปัญหาได้ไม่ตีพอ เป็นสาเหตุนำมาสู่การเกิดโรคซึมเศร้าได้ (Lotrakul, 2014)

หากเปรียบเทียบสภาพสังคมในอดีตและปัจจุบัน พบว่าการเปลี่ยนแปลงทุกด้านเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ช่องว่างระหว่างวัย ความคิดต่างของสมาชิกในสังคม ทำให้การดำเนินชีวิตภายใต้ทัศนคติที่แตกต่างกันก่อให้เกิดปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจ เช่น ปัญหาความไม่เข้าใจ ความขัดแย้ง การพุดคุยสื่อสารการปฏิสัมพันธ์กันในครอบครัวลดลง ภาวะความเครียดที่ถูกกลามส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิต ปัญหาการใช้สื่อสังคมออนไลน์ ปัญหาการรับข้อมูลข่าวสารหลายช่องทาง เป็นต้น

การสร้างสังคมแวดล้อมให้สมาชิกในสังคมมีทัศนคติเชิงบวก ช่วยเหลือพึ่งพากันได้ ด้วยความร่วมมือร่วมใจในการทำพิธีกรรมทำให้เกิดประสิทธิผลในการรักษา ฟื้นฟูสภาพจิตใจที่ดีขึ้นได้ เช่น ผู้ป่วยที่มีภาวะโดดเดี่ยวทางสังคมต้องจัดการกับความกลัวและความเครียดเพียงลำพัง หากได้รับการฟื้นฟูสุขภาพจิตตามพิธีกรรมที่มีญาติพี่น้องและคนในสังคมให้ความห่วงใย ชักชวนให้ร่วมกลุ่มทำกิจกรรมในชุมชนอาจะเป็นทางรักษาที่เหมาะสมและมีโอกาสหายขาดได้ การส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุร่วมกับคนหนุ่มสาวที่ช่วยเตรียมเครื่องใช้ในพิธีกรรมเป็นการลดช่องว่างระหว่างวัย สร้างการสื่อสาร สืบทอดองค์ความรู้ให้คงอยู่

นอกจากรูปแบบพิธีกรรมอันเคร่งครัดที่จัดขึ้นท่ามกลางบรรยากาศที่ศักดิ์สิทธิ์แล้ว ความเข้าใจในเจตนาหรือเหตุผลในการทำพิธีกรรมเป็นสิ่งจำเป็นในการสืบทอดพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตให้ดำรงอยู่ได้ ความเชื่อและความศรัทธาดังกล่าวแตกต่างจากความมงายลุ่มหลง ด้วยเป็นปฏิบัติการทางสังคมที่เชื่อมโยงความศรัทธาในพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผี เข้ากับหลักการดูแลรักษาผู้ป่วยด้วยองค์ประกอบทั้ง 5 ของพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิต ความเคารพยกย่องมรดกทางภูมิปัญญาที่สืบทอดมาเพื่อดูแลเอาใจใส่สมาชิกในสังคม ก่อให้เกิดความรักและความผูกพันของคนในครอบครัว ในชุมชน สังคมที่อยู่ร่วมกัน เป็นอีกแนวทางในการสร้างความเข้มแข็ง การพึ่งพาตนเองให้เกิดขึ้นในสังคมได้

การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิต

สมาชิกสังคมปัจจุบันได้ย้ายถิ่นฐานไปตามที่ทำงานใหม่ เกิดความหลากหลายของผู้คนต่างถิ่นต่างวัฒนธรรม มาอาศัยอยู่รวมกันความเข้มแข็งในการสืบทอดพิธีกรรมแตกต่างไปจากชุมชนที่เลือกเป็นกรณีศึกษาทั้ง 3 กลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นหนึ่งเดียวด้านวัฒนธรรม ทำให้เข้มแข็งด้านการประกอบพิธีกรรมและสืบทอดพิธีกรรมได้เป็นอย่างดีด้วยความศรัทธาและความรู้ความเข้าใจ ประกอบกับเป็นพื้นที่ชนบทที่มีการพึ่งพาตนเองสูงต่างจากสังคมเมืองที่มีความเจริญด้านการแพทย์ ทำให้พิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมสอดคล้องกับที่ Ganjanapan (2012, pp. 7, 9) กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงหรือการปรับตัวของพิธีกรรมว่า “พิธีกรรม และความเชื่อนั้นไม่ได้ เสื่อมสลายไปในทิศทางเดียว หากปรับเปลี่ยนในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งสลายไปบ้าง อนุรักษ์ไว้บ้าง ผสมผสานกับวัฒนธรรมภายนอกบ้าง รวมทั้งการผลิตความหมายขึ้นใหม่บ้าง” ดังที่พบการใช้องค์ประกอบของพิธีกรรมที่หลงเหลือ เช่น จุดเทียนสะเดาะเคราะห์ ลอยเคราะห์ บูชาโคม เป็นกิจกรรมหนึ่งในการมาทำบุญตามวัดในภาคเหนือที่ไม่มีความซับซ้อนใช้ชื่อกิจกรรมที่สื่อความหมายตรงไปตรงมา ใช้เวลาไม่นาน ช่วยสร้างความรู้สึกหมดเคราะห์และสบายใจแก่ผู้ทำกิจกรรมนั้น

การปรับเปลี่ยน ตลอดจนการส่งเสริมพิธีกรรมให้ดำรงอยู่เพื่อทำหน้าที่ฟื้นฟูสุขภาพจิตท่ามกลางความรู้ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และความเป็นสมัยใหม่ (Modernity) ในสังคมปัจจุบันนั้น สามารถเกิดขึ้นได้เนื่องจาก “ความเปลี่ยนแปลงในความเป็นสมัยใหม่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นเหตุเป็นผล มิใช่การเปลี่ยนแปลงตามความเชื่อทางศาสนาหรือไสยศาสตร์” (Apornsawan et. al., 2017, p.5) เมื่อแนวคิดทั้งสองฝ่ายสามารถดำเนินไปด้วยกันได้ การรับรู้และเข้าใจถึงที่มาของความเชื่อที่ฝังลึกในจิตใจว่าเป็นเรื่องของความเชื่อที่ไม่ต้องการเหตุผลและการพิสูจน์ สามารถดำเนินอยู่ร่วมกับความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ในสังคมปัจจุบัน เช่น ความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เปลี่ยนเป็นกิจกรรมในศาสนสถานเพื่อสะเดาะเคราะห์

รับโชค พบได้ในการเข้าวัดอุ้มงคล การจุดเทียนสะเดาะเคราะห์ตามวันเกิดสำหรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การทำบุญไหว้พระให้เกิดสิริมงคล ร่วมกับการจัดกิจกรรมการทำบุญภายในวัด เช่น ถวายสังฆทาน จุดประทีปโคมไฟ ปลอยนกปล่อยปลา ล้วนเกี่ยวข้องกับการทำบุญสะเดาะเคราะห์ รับโชค เพื่อให้เกิดความสบายใจนำไปสู่สุขภาพจิตที่ดี และเป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมความเชื่อและการดำเนินพิธีกรรมที่ยังคงฟื้นฟูสุขภาพจิตของคนในชุมชนที่เข้มแข็งมาโดยตลอด

บทสรุป

ปัจจุบันจำนวนผู้ป่วยจิตเวชที่เข้ารับการรักษาพยาบาลสูงขึ้น การตั้งคำถามต่อการฟื้นฟูสุขภาพจิตด้วยพิธีกรรมทั้งหลายคิด แนวปฏิบัติ ประสิทธิผลการรักษา การหาคำตอบในพื้นที่ศึกษาด้วยการศึกษาเอกสารโบราณ สัมภาษณ์ผู้รู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่าแนวทางการรักษาด้วยพิธีกรรมแตกต่างไปจากการรักษาด้วยระบบการแพทย์แผนปัจจุบัน เนื่องจากการฟื้นฟูสุขภาพจิตด้วยพิธีกรรมเป็นปฏิบัติการทางสังคมที่มุ่งให้ผู้ป่วยหายจากความเจ็บป่วยด้วยการสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจร่วมกับความสามารถในการฟื้นฟูตนเอง ผลการรักษาคือผู้ป่วยคลายความวิตกกังวล ความเครียดและความทุกข์ ทำให้มีสุขภาพจิตที่ดีขึ้น ผู้มีส่วนร่วมในพิธีกรรมได้เรียนรู้วิถีชีวิต วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรักและห่วงใยจากครอบครัวและชุมชน ทำให้เกิดความเข้าใจ ไม่ประมาทในการดำรงชีวิต การควบคุมพฤติกรรม ไม่ทำทายนานจนเหนือธรรมชาติ ให้ความเคารพ ให้เกียรติผู้คนในสังคมมากขึ้น และเพิ่มการสื่อสารกันในครอบครัวด้วยการพูดคุย ทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งเป็นการรักษาและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข

บริบททางสังคมในอดีตที่ใช้พิธีกรรมส่งเสริมค่านิยมสร้างพฤติกรรมอันดีของสมาชิกในสังคม การมีส่วนร่วมในพิธีกรรม สนับสนุนบทบาทของผู้ประกอบพิธีและถ่ายทอดภูมิปัญญาความรู้สู่คนรุ่นต่อไปทำให้พิธีกรรมดำรงอยู่ได้ โดยสรุปแนวทางการส่งเสริมให้พิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

1. ส่งเสริมบทบาทของผู้ประกอบพิธีกรรมในฐานะมรดกทางภูมิปัญญา

ผู้ประกอบพิธีกรรมและผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญในการกำหนดวัน เวลา และรูปแบบการทำพิธี ให้เป็นแบบแผนและแบบอย่างที่ดีให้ลูกหลานได้ปฏิบัติสืบต่อมา แม้ว่าผู้ประกอบพิธีกรรมและผู้สืบทอดจะลดจำนวนลง แต่ในพื้นที่ทำการศึกษาทั้งในจังหวัดเชียงใหม่ พะเยา และแม่ฮ่องสอน พบว่าผู้ประกอบพิธีกรรมยังคง

ปฏิบัติหน้าที่อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ด้วยความตระหนักว่าได้บวชเรียนและสืบชั้นครูทำให้ทั้งจารีตไม่ได้ต้องดำรงไว้ในฐานะที่พึงของชุมชน ถือเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้เคยบวชเรียน และมีประสบการณ์ด้านประเพณีพิธีกรรมมาก่อน แม้ว่าคนส่วนใหญ่จะลดความเชื่อเรื่องนามธรรมลงไปบ้างก็ตาม

พ่ออาจารย์ในชุมชนที่เก็บข้อมูลได้ประกอบพิธีกรรมอย่างต่อเนื่องทั้งการเรียกขวัญผู้ป่วย เขียนอักขระลงในเทียนสะเดาะเคราะห์ ทำพิธีส่งเคราะห์ ส่งแถน หรือแม่แต่พิธีปัก ตัด ปิด แก้ว ที่คงอยู่ทุกกลุ่มชาติพันธุ์ในล้านนาร่วมกับการสนับสนุนของพระสงฆ์และชุมชน トラบเท่าที่มีกำลังและความสามารถประกอบพิธีได้ความรู้เหล่านี้กำลังใกล้สูญหาย แนวทางการอนุรักษ์สืบสานให้สืบทอดต่อไป ขึ้นอยู่กับความเข้าใจร่วมกันของคนในสังคม ตระหนักถึงพื้นฐานความสัมพันธ์ของครอบครัว การให้ผีปู่ย่า ผีบรรพบุรุษ เชื้อมั่นศรีทธา ในภูมิปัญญา และกระบวนการฟื้นฟูสุขภาพจิต สนับสนุนให้ดำรงอยู่ในชุมชนต่อไป

2. ถ่ายทอดเรื่องราวของพิธีกรรมด้วยเรื่องเล่าที่ให้ข้อคิด คำสอน

การถ่ายทอดความรู้และสร้างโอกาสการรับรู้เรื่องนามธรรม เช่น ไตรภูมิจักรวาลที่ถ่ายทอดผ่านพิธีกรรมตามโอกาสต่าง ๆ เช่น วันสำคัญทางศาสนา เชื่อมโยงกับงานพุทธศิลป์ในวัด งานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ในลักษณะเรื่องเล่าที่สื่อถึงความจริงในชีวิต ทั้งการเกิด การตาย โลกของวิญญาณ ชาติภพ ที่อธิบายด้วยภูมิปัญญาร่วมกับแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมมาตั้งแต่อดีต ให้คนรุ่นหลังสามารถประยุกต์ใช้เป็นแนวทางการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมปัจจุบันด้วยการพึ่งพากันและกัน สามัคคี และสืบทอดงานประเพณี พิธีกรรมที่เชื่อว่าได้รับอานิสงส์จากการทำบุญ สืบทอดค่านิยมอันดีเรื่องความกตัญญู ความรักและห่วงใยกันในครอบครัว ชุมชน สังคม เป็นการสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจสามารถจัดการกับปัญหาได้ดียิ่งขึ้น

อีกแนวทาง คือ การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมสู่ความเป็นสากลในสังคมโลกาภิวัตน์ ด้วยพิธีกรรมเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาเป็นกิจกรรมสำคัญ เป็นทุนทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ การท่องเที่ยวหาประสบการณ์ใหม่ เช่น พิธีกรรมเรียกขวัญสำหรับบุคคลสำคัญ ตลอดจนนักท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความสุขใจ ความประทับใจ เป็นการสร้างมูลค่าของพิธีกรรมจากเรื่องเล่า ในขณะที่อีกด้านของพิธีกรรมที่ซับซ้อนและศักดิ์สิทธิ์ ยังคงรับใช้ชุมชนตามอุดมการณ์เดิมในการป้องกันรักษาสุขภาพจิต ทำให้สมาชิกในชุมชนมีความปกติสุขในการดำรงชีวิต

3. การเผยแพร่ความรู้เรื่องพิธีกรรมในวงกว้าง ทั้งเอกสาร และสื่อตัวบุคคล

ในอดีตการถ่ายทอดความรู้อยู่ในวงจำกัดเฉพาะผู้บวชเรียน ผู้ที่ได้สืบชั้นครู และการเรียนรู้จากความสนใจรายบุคคลเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมช่วยเหลือคนในสังคม แม้จะมีเอกสารบันทึกข้อมูลเพื่อศึกษา แต่ส่วนใหญ่บันทึกด้วยอักษรธรรมล้านนา (ตัวเมือง) ที่ปัจจุบันมีผู้สนใจอ่านออกเขียนได้จำนวนไม่มาก การพิมพ์เผยแพร่คำกล่าวในพิธีกรรมที่บันทึกไว้ในเอกสารโบราณด้วยการปริวรรตเป็นภาษาไทยทำให้พ่ออาจารย์ (ปู่จ่าน) ในปัจจุบันใช้เป็นคู่มือประกอบพิธีได้อีกทางหนึ่ง ทั้งนี้ การสืบทอดความรู้ด้านพิธีกรรมที่ดีต้องมาจากความเข้าใจพื้นฐานความรู้ ความคิด หรือรากเหง้าทางวัฒนธรรม จนถึงระดับที่สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบททางสังคมตามยุคสมัย ชุมชนที่ให้ความสำคัญกับการรื้อฟื้นองค์ความรู้ด้านการฟื้นฟูสุขภาพจิต จะหาแนวทางการปฏิบัติเพื่อให้คุณค่าทางสังคมดำรงอยู่ ดังการจัดตั้งกลุ่มมัคทายกในอำเภอเชียงคำ อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา เพื่อสืบทอดจารีตประเพณีประกอบพิธีกรรมให้เหมาะสมสอดคล้องกับยุคสมัย เช่น เพิ่มถ้อยคำอันเป็นมงคล ปรับคำศัพท์ยากซึ่งเป็นภาษาโบราณที่เลิกใช้แล้วให้ทันสมัยทันเหตุการณ์ เพิ่มความน่าสนใจของพิธีกรรมด้วยการประยุกต์ให้เข้ากับกิจกรรมทางสังคมและเครือข่ายหน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชนได้

4. ด้านความสัมพันธ์กับการเชื่อมโยงวิธีการรักษาจากแพทย์แผนปัจจุบัน

สังคมเมืองที่มีความเจริญทางการแพทย์ และสถานพยาบาลประกอบกับความทันสมัยด้านวิทยาการทำให้การรักษาด้วยพิธีกรรมลดความสำคัญลง แต่อย่างไรก็ตามการรักษาสุขภาพจิตทางการแพทย์ได้เสนอแนวทางดูแลป้องกันด้วยการสร้างความรักความผูกพันในครอบครัว ชุมชนและสังคมให้แน่นแฟ้น เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตัวเองและครอบครัวจึงสอดคล้องกับกระบวนการทางพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตดังที่ได้กล่าวไว้ในผลการศึกษา

ปัจจุบันพบว่าผู้ป่วยเข้ารับการรักษาทางการแพทย์ตามอาการให้หายเป็นลำดับแรก จากนั้นจึงเข้ารับการรักษาด้วยพิธีกรรมเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจในการดำเนินชีวิต ประสบการณ์ที่ได้รับสร้างความเข้มแข็งแก่ตนเองและครอบครัว เพื่อมิให้เกิดความประมาท ความผิดพลาดซ้ำ การส่งเสริมให้รักษาควบคู่กันส่งผลดีต่อผู้ป่วย ครอบครัว และสังคมที่เข้มแข็ง สืบทอดภูมิปัญญาและมรดกทางสังคมให้คงอยู่ เพื่อลดจำนวนผู้ประสบปัญหาสุขภาพจิต ไปจนถึงการลดจำนวนผู้ป่วยทางจิตเวช เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในสังคมอย่างยั่งยืนต่อไป

5. การต่อยอดในฐานะทุนทางวัฒนธรรม

การสืบทอดพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตให้ดำรงอยู่ต่อไปด้วยการส่งเสริม สนับสนุนให้สมาชิกในชุมชนได้เรียนรู้และประยุกต์ใช้เพื่อต่อยอดทุนทางวัฒนธรรมสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ พัฒนาเป็นสินค้าและบริการที่สร้างมูลค่าเพิ่มจากเรื่องราว ตำนานความเชื่อที่ถ่ายทอดผ่านรูปแบบและองค์ประกอบของพิธีกรรม พัฒนาเป็นกิจกรรมสำคัญเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ การท่องเที่ยวหาประสบการณ์ใหม่ในชุมชน เช่น การทำพิธีเรียกขวัญนักท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความสุข ความประทับใจในพิธีกรรมที่สื่อถึงความห่วงใย ความเอาใจใส่ ร่วมกับการเรื่องเล่าของพิธีกรรมอันเป็นมรดกทางภูมิปัญญาเป็นการสร้างคุณค่าทางใจ ในขณะที่ยึดด้านของพิธีกรรมที่ซับซ้อนและศักดิ์สิทธิ์ ยังคงรับใช้ชุมชนตามจุดมุ่งหมายเดิมเพื่อป้องกันรักษาสุขภาพจิตให้สมาชิกในชุมชนให้สามารถดำเนินชีวิตต่อไปอย่างปกติสุข และแสดงถึงความเข้มแข็งของชุมชนที่พึ่งพาตนเองได้

ข้อเสนอแนะ

ประเด็นที่ควรศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเกี่ยวกับพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิต คือ แนวโน้มการดำรงอยู่ในแต่ละช่วงการเปลี่ยนแปลง การนำพิธีกรรมฟื้นฟูสุขภาพจิตไปใช้ในบริบทที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และเศรษฐกิจ การวัดประสิทธิผลในการรักษา ตลอดจนการสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์พิธีกรรมท้องถิ่น ด้วยกิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

References

- Anantarawan, C. (n.d.). *Thamniap mo phuenban*. [Thai traditional medical knowledge List].
Loei: Loei Teacher's College.
- Apornsuan, T. et. al. (2017). *Khwaam (mai) pen samaimai: khwaam plianplaeng lae yon yaeng khong thai*. [(Un) Modernity: Transformation and Paradox in Thai]. Bangkok: Siam Printing.
- Buayoi, N. (2019). *Phithi riak khwan*. [Soul-restoration ritual] (Naktesa, P. Transcriber). Sobhong Subdistrict, Phusang District, Phayao. (Original work published n.d.)
- Champawan, S., Pin-ngern, C. and Naktesa, P. (2018). *Phithikam phuea kae panha sukkhaphapchit khong klum chattiphan thai lue thai won thai yai: kan damrong yu lae kan plianplaeng phaitai itthiphon khong sangkhom lokaphiwat*. [Rituals for Solving the Mental Health Problems of the Tai Ethnic Groups of the Tai Lue, Tai Yuan, and Tai Yai: Persistence and Change under the Influence of the Globalization Society]. Chiang Mai: Social Research Institute, Chiang Mai University.
- Chantopaskorn, N. (1983). *Supchata (The Treatise on the Prolongation of Life): A Critical Study*. [Master's thesis, Silpakorn University]. <https://sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/1849?attempt=2&>
- Erikson, E. (1979). *Identity and the Life Cycle*. New York: W.W.Noton & Company.
- FutureTalesLAB. (2023, March 3). *Futures of Mental Health in Thailand 2033*. FutureTalesLAB. <https://www.futuretaleslab.com/upload/1PHplrOf6QNCgLbr.pdf>
- Ganjanapan, A. (2012). *Chao thi lae phi puya phonlawat khong khwaamru chaoban amnat lae tua ton khong khon thongthin*. [Guardian Spirit and Ancestor, the Dynamics of Folk Knowledge, Power and Identity of Local People]. Chiang Mai: Department of Sociology and Anthropology, Chiang Mai University.

- Inthanon, T., Nukaew, O. and Wanaleesin, C. (1997). *Phumpanya thongthin nai kan kae panha sukkhaphapchit : korani sueksa muban haeng nueng nai changwat phaktai khong thai* [Local Wisdom in Mental Health Problem Solving: Case Study of the Southern Village Thailand]. Songkla: Faculty of Nursing, Prince of Songkla University.
- Jangnum, P. (2019). *Kham pat phi ka phi phrai*. [Words to ward off evil things] (Naktesa, P. Transcriber.). Na Chalong Subdistrict, Pai District, Mae Hong Son. (Original work published n.d.)
- Jitaree, S. (2002). *A Study of Khwan Texts and Rituals of Tai Lue in Pua District, Nan Province*. [Master's thesis, Chiang Mai University]. <https://cmudc.library.cmu.ac.th/frontend/Creator/personDc/67710>
- Jittasangwaro, J. (n.d.). *Kok tat pat kae phithi kammakan raksa akan cheppuai duai khwamchuea lae phithikam thongthin* [Kok Tat Put Kae: Rituals for treating illnesses using local beliefs and rituals]. Chiang Mai: Lan Na Wisdom School.
- Kasampolkoon, A. (2009). *Myths of Phra Sri An in Thai Society: Creation and Roles*. [Doctoral dissertation, Chulalongkorn University]. <https://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/72927>
- Lertluemsai, R. (2001). *Fa - khwan - mueang chakkrawan that dangdoem khong thai: sueksa chak khamphi boran thai ahom* [Fa-Kwan-Muang Traditional Thai cosmology: Study from ancient Thai Ahom scriptures]. Bangkok: Withithat Foundation.
- Lotrakul, M. (2014, April, 9). *Rok suem sao doi la-iat*. [Depressive disorder in detail]. RamaMental. <https://www.rama.mahidol.ac.th/ramamental/generalknowledge/general/09042014-1017>
- Na Thalang, S. (2009). *Thruesadi khati chon witthaya withi witthaya nai kan wikhro tamnan - nithan phuenban* [Folklore theory, Methodology for analyzing legends and folktales]. Bangkok: Chulalongkorn University Press.

- Nartsupa, C & Lertwicha, P. (1994). *Watthanatham muban thai* [Thai village culture]. Bangkok: Atitta printing.
- Nipuna, T. (2019). *Kham riak khwan ya mo nueng*. [Words to summon the ancestral grandma's spirit to the sticky rice steamer pot] (Pin-ngern, C., Transcriber.). Thapa Subdistrict, Maechem District, Chiang Mai Province. (Original work published n.d.)
- Prachatai. (2005, August, 11). *WHO chi rok lokaphiwat tham khon ayu san long* [WHO points out that "Globalization disease" is causing shorter lives]. Prachatai. <http://prachatai.org/journal/2005/08/5234>.
- Pucha thaen*. [Words to worship Phaya Thaen]. (2019). (Pin-ngern, C. Transcriber). Ban Thum Temple, Talat Khwan Subdistrict, Doi Saket District, Chiang Mai. (Original work published 1926)
- Rattanakul, S. (2012). *Phithikam nai satsana lem 1* [Religious rituals, Volume 1]. (2nded.) Nakhon Pathom: Mahidol University Press.
- Shan Institute, Mae Hong Son Community College. (2011, September, 2). *Than khomun modu lae phithikam* [Database of fortune tellers and rituals]. Shan Studies Center. <http://www.taiyai.org/2011/index.php?page=4c2378500328311c7354592d47cc700d&r=3&id=62>
- Sriwongrach, Y. (2001). *A Philosophical Study of "Khwan" in Lanna Ceremonial Literature*. [Master's thesis, Chiang Mai University]. <https://cmudc.library.cmu.ac.th/frontend/Creator/personDc/66373>
- Tambiah, S. (1985). *Culture, Thought, and Social Action An Anthropological Perspective*. London: Harvard University Press.
- Tanabe, S. (2012). *Phithikam lae patibatkan nai sangkhom chaona phaknuea khong prathet thai chut*. [Rituals and operations in peasant society, northern Thailand]. Chiang Mai: Center for Ethnic Studies and development, Chiang Mai University.

WHO (2020, June, 17). *Mental health*. World Health Organization. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response>

Wichaidid, R. (2007). *The concept of Kamma and Rebirth in Tipitaka and the Literary Work Phra Malai*. [Master's thesis, Chiang Mai University]. <https://cmudc.library.cmu.ac.th/frontend/Creator/personDc/75358>

ภาคผนวก

รายการอ้างอิงภาษาไทย

- อนันทรวัน, ชาคริต. (ม.ป.ป.) *ทำเนียบหมอฟันบ้าน*. เลย: วิทยาลัยครูเลย.
- อาภรณ์สุวรรณ, ธเนศ, และคณะ. (2560). *ความ(ไม่)เป็นสมัยใหม่: ความเปลี่ยนแปลงและย้อนแย้งของไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.
- บัวน้อย, น้อยแก้ว. (2562). *พิธีเรียกขวัญ*. (นักเทศน์, พัทธภรณ์, ปรีวรรต). ตำบลสบง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดพะเยา. (เอกสารดั้งเดิมเผยแพร่ ม.ป.ป.)
- จำปาวัลย์, สุวิภา. ปิ่นเงิน, ชัยชนะ และ นักเทศน์, พัทธภรณ์. (2561). *พิธีกรรมเพื่อแก้ปัญหาสุขภาพจิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อไทยวน ไทใหญ่: การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงภายใต้อิทธิพลของสังคมโลกาภิวัตน์*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จันโทภาสกร, นิตยา. (2526). *สืบชะตา: การศึกษาเชิงวิจารณ์*. [วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร]. <https://sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/1849?attempt=2&>
- FutureTalesLAB. (2566, มีนาคม, 3). “อนาคตสุขภาพจิตสังคมไทย พ.ศ.2573.” *FutureTalesLAB*. <https://www.futuretaleslab.com/upload/1PHplrOf6QNCgLbr.pdf>
- กาญจนพันธุ์, อานันท์. (2555). *เจ้าที่และผีป่วน พลวัตของความรู้ชาวบ้าน อำนาจและตัวตนของคนท้องถิ่น*. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อินทนนท์, ถนอมศรี. หนูแก้ว, อวรรณ และ วณาลีสิน, ศรีสุดา. (2540). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแก้ปัญหาสุขภาพจิต:กรณีศึกษาหมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดภาคใต้ของไทย*. สงขลา: คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- จั้งหนุ่ม, พงษ์. (2562). *คำปัดผีกะผีพราย*. (นักเทศน์, พัทธภรณ์, ปรีวรรต). ตำบลนาจลอง อำเภอบางยาว จังหวัดแม่ฮ่องสอน. (เอกสารดั้งเดิมเผยแพร่ ม.ป.ป.)

- จิตอารีย์, สมพงษ์. (2545). การศึกษาบทสวดวิญญูและพิธีสวดวิญญูของชาวไทลื้ออำเภอบัว จังหวัดน่าน. [วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่]. <https://cmudc.library.cmu.ac.th/frontend/Creator/personDc/67710>
- จิตตสวโร, จตุพล, พระ. (ม.ป.ป.). กก ตัด บัด แก้ พิธีกรรมการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยความเชื่อและพิธีกรรมท้องถิ่น. เชียงใหม่: โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา.
- เกษมผลกุล, อภิสิทธิ์. (2552). ตำนานพระศรีอารียในสังคมไทย: การสร้างสรรค์และบทบาท. [วิทยานิพนธ์ดุขบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. <https://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/72927>
- เลิศเลื่อมใส, รัตน์. (2554). ผ้า-ขวัญ-เมือง จักรวาลทัศน์ดั้งเดิมของไทย: ศึกษาจากคัมภีร์โบราณไทยอาหม. กรุงเทพฯ: มูลนิธิวิถีทรรศน์.
- หล่อตระกูล, มาโนช. (2557, เมษายน, 9). โรคซึมเศร้าโดยละเอียด. RamaMental. <https://www.ramamahidol.ac.th/ramamental/generalknowledge /general/09042014-1017>
- ณ ถกลาง, ศิราพร. (2552). ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นาถสุภา, ฉัตรทิพย์ และ เลิศวิชา, พรพิไล. (2537). วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ: อทิตตาพริ้นติ้ง.
- นิปุณะ, ทอง. (2562). คำเรียกขวัญย่าหมอนึ่ง. (ปิ่นเงิน, ชัปนะ, ปวีรรต). ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่. (เอกสารดั้งเดิมเผยแพร่ ม.ป.ป.)
- ประชาไท. (2548, สิงหาคม 11). “WHO ชี้ “โรคโลกาภิวัตน์” ทำคนอายุสั้นลง.” Prachatai. <http://prachatai.org/journal/2005/08/5234>
- ปูชาแถน.(2562). (ปิ่นเงิน, ชัปนะ, ปวีรรต). วัดบ้านถ้ำ ตำบลตลาดขวัญ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่. (เอกสารดั้งเดิมเผยแพร่ 2469)
- รัตนกุล, สุริยา. (2555). พิธีกรรมในศาสนา เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครปฐม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล.

- สถาบันไทใหญ่ศึกษา วิทยาลัยชุมชนแม่ฮ่องสอน. (2554, กันยายน 2). “ฐานข้อมูลหมอดูและพิธีกรรม.” ศูนย์ไทใหญ่ศึกษา. <http://www.taiyai.org/2011/index.php?page=4c2378500328311c7354592d47cc700d&r=3&id=62>
- ศรีวงศ์ราช, ญาวินีย์. (2544). การศึกษาแนวคิดเชิงปรัชญาเรื่อง “ขวัญ” ในวรรณกรรมพิธีกรรมล้านนา. [วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่]. <https://cmudc.library.cmu.ac.th/frontend/Creator/personDc/66373>
- ทานาเบ, ชิเกฮารุ. (2555). พิธีกรรมและปฏิบัติการ ในสังคมชาวนาภาคเหนือของประเทศไทย. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิชัยดิษฐ์, รัตนดิกร. (2550). แนวคิดเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดในพระไตรปิฎกและวรรณกรรมเรื่องพระมาลัย. [วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่]. <https://cmudc.library.cmu.ac.th/frontend/Creator/personDc/75358>